

A társadalom viszonya a valláshoz.

Írta: TORKOS LÁSZLÓ.

Nincs semmi tökéletes az ég alatt; legkevesebb azokban a dolgokban, melyeket emberek alkottak. Nem tesz kivételt e tekintetben az emberi társadalom sem, melynek terheiről s romlottságáról mindig és mindenütt sűrűn felhangzanak a panaszok. Pedig mi volna az emberiség, ha az egyeseket és családokat társadalmi kötelek nem foglalnák egybe kisebb-nagyobb egészekké?

A társadalmi élet áldásait csak akkor ismernők meg igazán, ha az egybefűző kötelek egyszerre felbomlanának s az egyesek és családok a korlátlan önkény s fejtelenség hatalma alá kerülnének.. Nagy részük csakhamar elpusztulna s a többi »rohamosan visszasüllyedne a kezdetleges állati állapotba, vagy újra egyesülve ismét csak a társadalmi kapcsolatokban keresné üdvösségét.

Igazi emberi élet csakis a társadalomban fejlődhetik. Védelem önkény, erőszak s természeti veszélyek ellen, segítségzés szükségben s bajokban, a testi-lelki erők teljes kifejtése, az élet örömeinek az emberi természethez mért élvezése, mind csak a társas egyesülés talajában verhet állandón gyökeret s belőle szívhatja éltető nedveit.

A társaséletnek e nagy jelentősége folytán minden jelen-ség, mely benne fölszínre vetődik, olyan mértékben érdemel megtűrést, védelmet vagy még gyámolítást is, amint a társadalom céljaival s érdekeivel nem ellenkezik, vagy őket még elő is mozdítja, s e tekintetek alá esik a vallás is, melyhez való viszonya a társadalomnak jelen fejtegetéseim tárgyául szolgál.

A vallás lényegéről s eredetéről a nézetek nagyon el-

térők. Régi idők óta sokan azt hirdetik, hogy a vallás nem egyéb, mint ravasz emberek találmánya oly célból, hogy vele a tudatlan tömeget leigázhassák s állandóan féken tartassák. Akik ilyet állítanak, nem gondolják meg, hogy semmivel sem lehet hatni az emberi lélekre, mihez benne nincs meg a kellő fogékonyság. Kelthetne-e bárki is művei által tettszést a lélekben, ha az emberben hiányoznék az esztetikai érzék, mely szépművek teremtésében s élvezésében nyilatkozik? Ugyanez áll a vallásra nézve is. Hasztalan hirdetnének lánglelkű apostolok vallási eszméket, ha a hallgatók lelkében nem élnének ez eszmék csirái, melyeket a hirdetők szavai bennök csak kifejlesztenek. S hogy ezek az eszmék kifejlődjenek, arra nincs is mindig szükség egyesektől kiinduló hatásosabb ösztönzésre, önnönmaguktól is jelentkeznek s jutnak a fejlődés kisebb-nagyobb fokáig, miről számos nép szolgálhat tanúságul olyan vidékeken, ahol sem hitalapító, sem hitértítő soha meg nem fordult.

Nem csekély azoknak a száma sem, akik elismerik ugyan, hogy a vallás az emberi léleknek saját magából sarjadzó életjelensége, csakhogy valami tökéletlenebbnek tekintik, mely fejletlenebb korban s fejletlenebb emberekben jelentkezik csak hathatósabban, s mint a virág időhaladtával elhervad, hogy a termésnek adjon helyet, a fölvilágosodás terjedésével mindig szűkebb és szűkebb körre szorítkozik, míg végre teljesen elenyészik.

Ebben a véleményben van némi igazság, de csak annyi, hogy a vallás is alá van vetve a tökéletesedésnek s igazságai, melyek tisztán érzelmen alapuló alanyi természetűek és sem tapasztalás, sem észokok által nem igazolhatók, miveltebb korban s miveltebb lelkekben más-más alakot öltenek vagy, mint bizonyos egyháznak hitében megállapítottak, hiteelőket sokaknál teljesen el is veszti. De lényegök azért megmarad az emberi lélek mélyén, a hitőkben megzavart félműveltekben szintűgy, mint a mélyelméjű bölcsekben. Az előbbieket nagy részénél elkorcsosult alakjában, mint babona, az utóbbiaknál pedig mint emelkedett, eszményi világnézet s a tiszta erkölcsi eszme cultusa. A vallási érzés teljes eltűnése csak akkor volna gondolható, ha az emberi elme a világegyetem minden szegét-zugát áthatná világával s e vilá-

gosság az egész emberiségre kiterjedne. A tökéletesedésnek erre a fokára azonban soha föl nem emelkedhetik sem egyes ember, sem az egész emberiség. Minél mélyebben behat valaki a mindenség titkaiba, minél tágabb körre terjednek ki ismeretei, annál határozottabban meggyőződik arról, hogy a mindenséget felfogni, a lét alapjait kifürkészni emberi elme nem képes. Emberi ész szerint a »semmi« el nem gondolható, szintoly kevéssé az, hogy semmiből valami származhatik s így alkotórészeiben a mindenség csak öröktől fogva fennállónak, térre s időre nézve kezdet és végnélkülinek tekinthető s mint ilyen meg nem ismerhető, mert mindent csak mással szemben ismerhetünk meg a maga teljességében s mi más állhat szemben a végtelen mindenséggel?

Az emberi elmének ezen korlátoltságánál fogva tehát a legszélesebb ismeretkörrel bírónak lelkében is mindig tág tér nyílik a legkülönbféle sejtelmeknek, melyek, ha nem vesznek is föl határozott alakot, annál nagyobb csodálattal, tisztelettel s hálával töltik el az ember kebelét, minél mélyebben hatolt a világ millió csodájának soha föl nem deríthető rejtelseibe. Csak akiben szikrája sincs meg a képzeteknek s érzelmeknek, annak lelkét hagyhatnák érintetlenül e csodák s képzelet és érzelem, míg ember él, a keblekből teljesen kihalni nem fog soha.

Azok közül az érzelmek közül, melyekből a vallási eszmék fakadnak, az embert leginkább jellemző két érzelem tűnik ki: a magasabb hatalmaktól való függésnek, a velők szemben való gyengeségnek érzete egyrészt, másrészt az erőnek, a fenségnek érzete a föld többi lényeivel szemben. Az előbbin alapszik az istenségben való hit, mely száz meg száz alakban nyilatkozik, de lényegében egy a legdurvább bálványimádásban s a legfejlettebb monotheismusban, — még tisztán szellemi alaktalanságában is. Az utóbbi viszont forrása a lélek halhatatlansága hitének, mely határozottabb, vagy határozatlanabb alakban szintén kiegészítő részét teszi minden nép vallásának, s alapul szolgál szintúgy a földi lélekvándorlás, mint a túlvilági örökélet hitének. A két főeszméhez kapcsolódik az igazságérzetre támaszkodva még egy harmadik: a halál utáni igazságszolgáltatás hite, mely velők együtt a vallás tulajdonképeni lényegének tekinthető.

Az emberi élet számtalan visszásságai, az ellentét, mely az ember erkölcsi értéke és földi boldogulása közt uton-utfélen tapasztalható, a gonosznak gyakori győzelme a védtelen erényen s a földi lét száz meg száz veszedelme és nyomorúsága, melyek nem ritkán a legnemesebb lelkeket sújtják a legkönyörtelenebbül, mindez mélyen sérti a nemesen gondolkodó ember lelkét, s mintegy követelőleg kelti benne azt a gondolatot, hogy amely harmónia az ember erkölcsi értéke s boldogulása közt itt e földi életben sehol föl nem található, azt magasabb igazságszolgáltatás a halál utáni életben teljes mértékben létesíteni fogja. »Oh remélj, remélj egy jobb hazát, s benne az erény diadalát, mert különben sorsod és a föld Isten ellen zúgolódní költ!« így inti fiát Arany »Fiamhoz« című költeményében s hány ember érezte e hitnek szükségét szint oly hathatósan, mint a költő, hány megörnyedt lélek keresett vigasztalást és erőt e fölemelő gondolatban!

Hogy azok a képek, melyeket a képzelet különféle nép-nél s korban a túlvilági igazságszolgáltatásról alkotott, csak oly kevésbé tekinthetők concret valóságnak, mint a határozott alakot öltött vallási eszmék általában, ebből nem következik,, hogy az igazságszolgáltatás hite legszellemibb mivoltában ne élhetne mélyen gondolkodó lelkekben is, föltéve, hogy nemes-erkölcsi érzéssel is meg vannak áldva. Ha másban sem nyilatkozik is tán bennök e hit, tanúbizonyságot tesz róla a törekvés úgy élni a nemes, tiszta erény szeretetében, hogy a halálra gondolva, nyugodtan mondhassák Berzsenyivel:

»Legyen álom, legyen bíró,
Bátran megyek elébe,
Mint az elfáradt utazó
A vadon enyhelyébe.
Mert ha bíró, nem furdal vád,
Mert ha álom, nyugalmat ad.«

Alapjában tehát a vallás, a magasabb hatalmakban, a túlvilági életben s a vele kapcsolatban álló igazságszolgáltatásban való hit az ember lelki életének tisztán belső jelensége s mint ilyen a társadalmi érdekek tekintetében csak olyan szempont alá eshetik, mint az embernek tisztán belső érzelmi s gondolati világa általában. Amennyiben tagadha-

atlan, hogy a vallásos hit általában békítő, megnyugtató s így boldogító hatása lehet a lélekre, az egyesek boldogsága pedig csak jó hatású lehet a társadalomra; annyiban bizonyára inkább érdekében áll a társadalomnak a vallásos hit terjedését s megerősödését előmozdítani, mint akadályozni. A társadalom érdekei azonban mégis nem annyira a belső hitélethez fűződnek, mint inkább azokhoz a külső jelenségekhez, melyek a hitéletből kifolyólag az emberi élet mindenemű viszonyaira kiterjednek.

A külső jelenségek közé, melyekben a vallási élet nyilatkozik, nagyrészt olyan cselekedetek tartoznak, melyek a legszorosabb összefüggésben vannak a belső hitélettel s céljuk az istenség megengesztelése, jóindulatának megszerzése s fentartása, földi óhajok elnyerése s az örök üdvösség kiérdemlése, amilyen cselekedetek az áldozatok, imádkozás, böjtölés, különféle vallásos szertartásokban való részvétel stb. A vallásnak ilyen tettekben való nyilvánulásai nem sokkal nagyobb mértékben fűződnek a társadalom érdekeihez, mint a pusztán belső hitélet, amennyiben ugyancsak kevésbé függ a társadalmi életműködések egészsége attól, tagjai mit és mennyit imádkoznak, böjtölnek s gyakran vagy ritkán vesznek-e részt vallási szertartásokban, ha különben megteszik, amivel a társadalomnak tartoznak s hatáskörükben sikeresen működnek.

Lehetnek azonban – mint vannak is – a vallásos élet ilyenemű nyilatkozatai között olyanok is, melyek a társadalmi érdekeknek nemcsak nem szolgálnak, hanem kisebb-nagyobb mértékben még ellentétben is lehetnek velők. Az ilyeneket természetesen nem is hagyhatja a társadalom figyelem nélkül, s lehető korlátozásukon teljes joggal munkálkodhatik. A társadalom egészségének egyik fő feltétele kétségen kívül tagjainak testi, lelki épsége, s a családi élet minél nagyobb bensősége. Hogy lehetnének tehát közömbösek a társadalomra nézve a vallási élet olyan nyilvánulásai, melyek túlhajtott aszkézis folytán a test épségét veszélyeztetik, vagy a család-alapítást korlátozzák, a családi kötelékeket meglazítják?

A szerzetesi élet – főleg szigorított alakjában – sa coelibatus vallási alapon még oly mértékben is, mint az főleg a róm. katolikus egyházban föltalálható, számos ellenzőre

talált minden korban, s bizonyára inkább szolgál – gyakran? másutt is – egyházi, mint társadalmi érdekeket; az egyéni jogok szempontjából azonban mégis elnézésre tarthat számot. De gondoljuk meg, mi lenne a társadalomból, ha vallási rajongásból egyszerre egész tömegek adnák magokat test-sanyargató, csak vallási gyakorlatokat végző szerzetesi vagy remetei életnek, s férfiak és nők százezrei tagadnák meg ép testi-lelki erőben a nemi élet követelményeit s mondanának le a házasság jogáról? Mily nagy mértékben csökkenthetné ez az ép szülőktől származott egészséges gyermekek számát, míg a beteg, sőt nyomorék férfiak s nők szabadon köthetvén házasságot, az új nemzedék elsatnyulása átöröklés folytán egyre veszedelmesebb arányokat öltene. A vallási rajongásnak ilyen járványszerű jelenségénél vétkes mulasztás volna a társadalom részéről, ha minden rendelkezésére álló eszközzel nem küzdene a baj ellen. S bizonyára nem is maradna tétlen közömböségben, amiről legújabbán az »egyke«-mozgalom tanúskodik a hasonló veszedelemmel fenyegető betegséggel szemben.

A vallási rajongás általában, jelentkezzék az bármi módon,, inkább káros hatású lehet a társadalomra nézve, mint hasznos; mert kiélesíti az ellentéteket, gyűlölködést s türelmetlenséget szül, s így nagyon alkalmas a társadalom tagjai között az üdvös egyetértést megzavarni, sőt megsemmisíteni. Azért semmi esetre sem tagadható meg a társadalomnak az a joga, hogy ellenőrző, fékező befolyását, mint mindennemű rajongókra, úgy a vallásiakra is kiterjessze.

A vallásos érzés azonban nemcsak olyan cselekedeteknek szülője, melyek az úgynevezett jámbor életet jellemzik, a tágabb s nemesebb értelemben vett erkölcsiségre is nagy befolyással van. Minthogy azok a vallások, melyek a hitet szoros kapcsolatba hozzák az erkölcsiséggel, a társadalom érdekeit szolgáló erényeket s kötelességeket általában szintén ilyenekül ismerik el, s híveiket ápolásokra, illetőleg teljesítősökre serkentik, a vallásnak befolyása az erkölcsi életre csak üdvösnek tekinthető. Hogy a vallás mindent, amit tennünk vagy mellőznünk rendek mint isteni törvényt tüntet fel, melylyel szemben való viselkedésünkért a földfölötti igazságszolgáltatás előtt kell számot adnunk, az, ha kellő hatása az erkölcsi életre el nem marad, az illetőnek erkölcsi életét

semmivel sem teszi kevésbé értékessé a társadalomra nézve, mint az olyanét, aki minden magasabb hatalomra való tekintet nélkül teljesíti kötelességét a társadalommal szemben. Sőt, aki a minden jó adomány adója iránti hálából s tiszteletből s embertársainak, mint testvéreinek, vagy akár csak a jó és szép magas eszméinek szeretetéből törekszik tiszta, becsületes életre s kötelességeinek hű teljesítésére, annak erkölcsisége nemcsak általában nemesebb, hanem a társadalomra nézve is gyümölcsözőbb, mint az olyané, aki kötelességeit csak hasznossági szempontból teljesíti. Akiket pedig csak az isteni igazságszolgáltatás hite vezérel cselekedeteiben, sem az erkölcsiség, sem a társadalmi érdek szempontjából nem állanak alantabb fokon, mint akiket tetteikben tisztán világi érdekek sarkalnak s világi törvények tartanak féken. Az ok, melynél fogva valaki a társadalom iránti kötelességeit teljesíti, általában mellékes dolog a társadalomra nézve, a fődolog az, hogy az oknak meglegyenek a kívánatos következményei, s amennyiben a vallás nemcsak a társadalomra nézve közömbös vallási gyakorlatokra, hanem a tulajdonképeni erkölcsi életre is hahatós okul szolgálhat, a társadalmi élet szempontjából a leggondosabb ápolásra érdemes.

A társadalmi érdekek tekintetében nem csekély jelentősége van a vallásnak az által is, hogy számtalan keresetág- s keresetmódnak szolgál forrásául, mely kapcsolatbahozatal anyagi érdekekkel legkevésbé sem lealacsonyító a vallásra nézve. Hisz' nem egyszer hirdették s hirdetik a művészetről is, magas céljai mellett mily nagy a jelentősége nemzetgazdasági szempontból, s ki tekinthetné ezt a művészet szentsége elleni vétségnek?

A vallással inkább vagy kevésbé szoros kapcsolatban levő keresetágak közül első sorban azok említendők, melyek vallás nélkül nem is gondolhatók. Ilyenek mindazok az állások, melyeket a különféle egyházak alkalmazottjai töltenek be, mint lelkészek, tanítók, orgonisták, szolgák, a legmagasabb papi méltóságtól kezdve le a harangozóig. Nagyon számos érintkező pontja van továbbá a vallásnak a tudomány, művészet, ipar és kereskedelem különféle nemével s mint ilyen is nem csak szellemi előnyöket nyújt a társadalom számos tagjainak, hanem anyagiakat is. A theologiai

munkák különféle nemei, nemkülönben a vallási épülésül szolgáló praedicatiók, imádságos- és énekeskönyvek csak úgy jövedelemforrásai a szerzőknek, kiadóknak, könyvnyomtatóknak és kereskedőknek egyaránt, mint a tudomány s irodalom bármily másféle termékei. S hány művészt s iparost foglalkoztatnak a templomok mindennemű hozzátartozóikkal! Építőmesterek, szobrászok, festők a templom építésével s fölszerelésével bő alkalmat találnak munkájuk értékesítésére, s a zenészek is – szerzők s előadók egyaránt – nem kis mértékben gyümölcsoztethetik a vallási gyakorlatban képességüket. Amely iparosokra az építkezéseknél általában szükség van, mindazoknak a templomépítés is munkát s keresetet nyújt s harangöntők s orgonakészítők jövedelmeiket majdnem kizárólag a vallási gyakorlatból s egyházi életből merítik.

A mondottakból kitűnik, hogy a vallás, mint pusztán belső hitélet a társadalmi érdekeket ugyan alig érinti, annál gyakrabban érintkezik azonban velők, külső jelentkezése a társadalom tagjaira való erkölcsi s anyagi hatásánál fogva, mely hatás, – egyes káros kinövéseket nem tekintve – általában üdvösnek mondható.

S mit tapasztalunk mégis alant és fent, műveletlenek és műveltek közt egyaránt a vallással szemben? Nem részesül-e bőven gúnyban, lenézésben, sőt üldözésben is mint haszontalan vagy éppen káros tévelygés, mely alól az emberiségnek magát fel kell szabadítania? Mi lehet forrása ennek a sajnos jelenségnek? Emberi gőg s elbizakodottság s a mindinkább terjedő erkölcsi romlottság? Nem tagadható, hogy részben innen ered, de visszavezethető az számtalan olyan okra is, melyek nem magukban a vallás iránt ellenséges indulatokban rejlenek.

A vallás társadalmi jelentőségének ezen téves felfogása tulajdonképpen nem is vonatkozik magára a vallásra, mint inkább gondozóira, az egyházakra, egyházi rendekre s személyekre; ezen emberi intézmények, rendek s egyének keltenek sokban viszás érzelmeket, melyek lelkekben magának a vallásnak fogalmát is megzavarják s elhomályosítják. Mert az egyházak úgy egészben, mint vezetőikben s gondozóikban csakugyan gyakran és sok helyen akkép gondozták és gondozzák még jelenleg is a rajok bízott kincset, hogy az maguk-

nak bőven gyümölcsözzék, a hívek millióira nézve azonban inkább átokul szolgál, mint áldásul. Amit KÖLCSEY híres emlékbeszédében BERZSENYI fölött a vallásról mond, hogy a hatalom zsámolyává lett, arról kiáltó tanúbizonyságot tesz a történelem. Az uralkodó egyházban mindenütt megvolt és megvan az a törekvés, hogy a vallási szükségre támaszkodva, a nép szívéen, lelkén uralomra jusson s azt érdekeinek igájába hajtsa. Ebben a törekvésben rendszerint karöltve jár a világi hatalommal, azzal az inkább, vagy kevésbé titkolt célzattal, hogy ennek is föléje kerüljön, mi tudvalevőleg nem egyszer sikerült is. E célzat csak ott válik lehetetlenné, ahol a világi s egyházi hatalom egyesítve van; itt természetesen sem küzdelemről, sem egyiknek a másikon való győzelméről nem lehet szó.

E hatalomra való törekvést illetőleg nem nehéz kimutatni, hogy egyes egyházak intézményei s dogmái közt nem egy van, mely az egyháznak hathatós befolyást biztosít a hívek egész lelki életére s keletkezését is minden valószínűség szerint ennek a körülménynek köszönheti. S hogy a hatalmat biztosító fegyver, mely ezekben az intézményekben és dogmákban rejlik, céljának megfelelően, arról az egyház mindennemű és rangú urai és szolgái bőven gondoskodnak, részint kötelességszerinti engedelmességből, részint vakbuzgóságból, sőt nem ritkán alacsony egyéni érdekekből is. A lelkekre való befolyásukat az egyházak s alkalmazottjaik főleg olyan irányban érvényesítik, hogy a rájuk (az egyházra s alkalmazottjaira) vonatkozó kötelességeket a hívek pontosan teljesítsék, s a nemesítő és vigasztaló hitélet fejlesztésére sokkal kevesebb gondot fordítanak, mint az olyan vallási gyakorlatokra való serkentésre, melyek – mint fentebb említettem – a társadalmi érdekeket alig érintik, vagy beteges, a földi életet megvető kegyeskedők s rajongók nevelésére, kik egyedüli boldogságnak a hitük tárgyával való egyesülést tekintik.

Lehet-e tehát csodálni, hogy a vallás ilyen gondozás mellett sokkal több korcs gyümölcsöt terem, mint épet, romlatlant, s hogy e miatt minden időben nagy számmal vannak, az elbutított vagy fanatizált tömeggel szemben olyanok, kik a vallást semmibe sem veszik, vagy éppen ellenséges indulattal viseltetnek iránta, ami gyakran társadalmi forrongáso-

kat szokott előidézni? A műveltség bármily alacsony fokán álljon a tömeg általában, vannak közöttük élesebb látásúak, kik fölismerik a valót, minél kevesebb gonddal leplezgetik elbizakodottságukban az érdekeltek. S akadnak mindenütt olyanok is, akik inkább, vagy kevésbé tiszta célból híven gondoskodnak arról, hogy ne csak a megnyílt szemek újra be ne záruljanak, hanem a még bezárultak is megnyíljanak s az egyház és papság ellen izgatva, annak tekintélyével együtt a vallási érzést is sokban lerombolják.

Még nagyobb hatással vannak az említett körülmények a műveltebb osztályokra. Látják, hogy főleg az egyház szolgálát a rendeleteik iránti engedelmességet, mindennemű lelki gyakorlatokban, vallásos szokásokban s szertartásokban való buzgó részvételt tekintetik a legigazibb vallásosságnak s látják egyszersmind, hogy az ilyen értelemben vallásos emberek nagy része erkölcsi tekintetben mélyen alatta áll sok olyannak, ki a vallásosságnak külsőségeiben való nyilvánítására mif sem ad. Mily könnyen kelthetik az ilyen tapasztalatok a nemesebben érző, műveltebb lelkekben is azt a téves hitet, hogy a vallásosságnak az erkölcsiséghez semmi köze sincs. S ha a vallásnak erkölcsi nemesítő hatásában való hit megrendül bennünk, mélyen alászállt szemünkben értéke a vallásnak általában, melynek egyháziilag megállapított hittételei a gondolkodó lélekben támadt kételyekkel szemben nehezen állhatnak meg.

A vallás iránt közömbösekké, vagy ellenséges indulatúakká váltak mellett azonban mindig voltak és vannak olyanok is, akik, anélkül, hogy a rajongók s szenteskedők táborához csatlakoznak, a visszás jelenségek között a vallás igaz lényegének s magas jelentőségének képét tisztán megőrizték szívökben. Ezek tudják, hogy van szív, lelkét átható, fölemelő és nemesítő vallásosság egyháziilag szentesített külsőségek gyakorlása nélkül is, de azért a kettőt egymással ellentétbe sem szabad helyezni, mintha a külsőségekhez kegyelettel alkalmazkodókat egytől-egyig szolgálalkúeknek, vagy képmutatónak kellene tekintenünk. Ezek különbséget tudnak tenni a vallás és egyház (illetőleg papság), vallásosság s egyháziasság vagy felekezetiesség között s tisztán áll előttük, hogy az egyház szolgálainak hibái s vétkei miatt a vallást kicsinyleni vagy megvetni semmivel sem kevésbé okatlan dolog, mintha a gyalró,

üzérkedő, vagy a félszeg, áligazságokat hirdető »tudósok«-ért a tudományt kárhoztatnók. Az ilyen tisztán látók a vallás és vallásosság tiszteletében soha meg nem zavarodnak, mindig, egyenlő fényben látják őket fennragyogni, bármennyire okot szolgáltatnak is a vallási köntösbe bujt emberi vétkek és gyarlóságok a méltó megbotránkoztatásra.

Milyen állást foglaljon el már most a társadalom s állam a vallással s képviselőivel szemben?

Azon számtalan előny szerint, mely a vallásról magáról s gondozóiról, az egyházakról a társadalomra egyes tagjaiban s egészben egyaránt háramlik, leghelyesebbnek s legczélszerűbbnek látszanék a társadalom részéről a vallási és egyházi érdekeknek hathatós előmozdítása s gondozása. De vajjon nem növelné-e ezzel saját kárára magával szemben ez egyháznak és papjainak hatalmi törekvéseit, melyeknek káros hatását gyámolítás nélkül is elég gyakran kénytelen tapasztalni? Ha viszont a soha meg nem szűnő gyűlölködést, erőszakoskodást s vérengzést tekintjük, melynek a vallás szent nevében már ezrek s milliók estek áldozatul, legtanácsosabbnak s teljesen jogosultnak az az eljárás tűnik fel, melyet a francia nép gyakorolt az egyházzal szemben a nagy forradalomban és sok tekintetben jelenleg is gyakorol. De lehet-e vallást s egyházat egymástól teljesen elválasztani, nem kell-e attól tartani, hogy az egyház és papság üldözése által az igazi vallásosság is súlyos veszteséget szenvedne összes áldásaival együtt s a fanatizmus és hitetlenség lenne egyedüli uralkodó a lelkeken – mint egymással soha ki nem békíthető ellenségek?

Nyilvánvaló, hogy, mint mindenütt, itt is a legjobb a középúton haladni. Mindabban, amivel az egyház és szolgálói mint a rájuk bízott kincsnek hű sáfárai, a hívek igaz lelki javát munkálják, hű gyámolító szövetségesük legyen a társadalom, sőt részesítse tisztelő védelemben az egyházi élet olyan külső nyilatkozatait is, melyek bár a társadalom érdekeit elő nem mozdítják, velők összeütközésbe sem jutnak. De az egyház túlkapásaival s visszaéléseivel szemben soha elnéző ne legyen s az őt megillető ellenőrzési és védelmi jogot lankadatlan szigorúsággal gyakorolja.

Hol Isten nevében ördögi munkát végeznek, a vallás szolgálatában szeretet helyett gyűlöletet hirdetnek, béke és

egyetértés helyett meghasonlást és egyenetlenséget szítanak felekezetek, családok, sőt testvérek és hitvesek között is: ott a társadalomnak minden rendelkezésére álló fegyverrel küzdenie kell az ártalmas üzemek megfékezésére. S ebben a védelemben nemcsak más egyházzal s felekezettel szemben részesüljenek felekezetek, társulatok s egyesek; a felekezeteknek s papjaiknak saját híveik ellen való hatalmaskodását sem szabad eltérni a társadalomnak, ha magát a szabad társadalom nevére érdemessé akarja tenni.

Sőt még ennél is többet kell tennie, ha azt akarja, hogy a vallás üdvös hatása benne zavartalanul érvényesüljön s ne hozzon rája több átkot, mint áldást. Minden erejével oda kell törekednie, hogy az egyházak alkalmazottainak képzésére és nevelésére irányadó befolyást nyerjen, hogy azok az egyházi nevelés békói alul felszabaduljanak. Megegyeztethető-e a társadalom érdekeivel, ha azokat, akik hivatva vannak a vallás malasztjait terjeszteni, abban a hitben nevelik, [hogy az egyház mint isteni intézmény, nemcsak egyenlő rangú és jogú bármily világi hatósággal, hanem fölöttük is áll mindnyájoknak, hogy nem az egyházak (illetőleg a magát uralkodónak tartó egyház) kiegészítő részei az illető társadalomnak és államnak, hanem az egészben vagy részben ennek az egyháznak híveiből álló államok tartoznak az egyház alá s törvényeiket az egyház dogmáihoz kell alkalmazniuk, melyek magyarázása s alkalmazása az illető államon kívül álló hatalomtól függ? Gondolható-e összhangzó, közös célra törő munkásság a társadalomban, ha az egyoldalú, elfogult nevelés folytán az egyház papjai s tanítói között mindinkább terjed az a felfogás, hogy nem az igazi hazafiságot is magába záró tiszta, nemes erkölcsiség és vallásosság gyakorlása és terjesztése legszentebb kötelességük, hanem az illető egyházak s előjáróik iránti föltétlen engedelmesség.

Alig hihető tehát, hogy az ilyen káros hatások ellensúlyozására célzó jogát a társadalomnak elfogulatlan elmével bárki is kétségbe vonhatná.

De van-e, lesz-e rá a társadalomban a kellő akarat és erő?

Hol az a bölcs és jós, ki erre felelni tudna!?

A magyar birtokpolitika jelentősége.

Írta: GAAL JENŐ.

(A Magyar Társadalomtudományi Egyesület birtokpolitikai szakértekezletének f. évi november hó 17-iki ülésén tartott elnöki megnyitó.)

A tágabb értelemben vett magyar társadalmi politikának manapság alig van fontosabb s a nemzet életébe inkább belevágó része, mint az annak életérdekeit szolgálni hivatott tehát valóban nemzeti szellemű birtokpolitika. Habár elcsépelet közhelynek látszik, de mivel igen nagy igazságot fejez ki, még sem térhetek ki annak hangoztatása elől most sem, hogy akié a föld, azé az ország.

Más szerencsésebb és egységesebb nemzeteknél ennek talán nincs az a jelentősége, mint nálunk, ahol a birtokok megoszlása nemcsak a nemzeti élet összhangzatos és sima folyásának, de egyszerűen létfeltételének kérdését is alkotja. Másutt a legaránytalanebb birtokmegoszlás mellett is az illető nemzeté marad minden körülmények között a föld, és a legellentétebb birtokrendszerek mellett is boldogulhat az egységes társadalom. Az egyoldalú nagybirtokok túltengése nem akadályozta meg Angliát abban, hogy a legelső világhatalommá váljék, és hogy aristocraticus alapjellegű alkotmánya mellett az igazán becses, önálló, mert önkormányzatra legképesebb democratiát ne tarthassa fenn. A kis, sőt a törpebirtok classicus hazája, Franciaország ezen egyoldalúsága folytán már többet szenved, de a francia nemzet a maga talaját ezért nem lesz kénytelen másoknak részben sem átengedni. És ha egyéb okok miatt hatalmából veszíthet is, mert más nemzetek jobb népesedési irányzattal bírnak, a francia föld legalább a belátható jövőben mindig a gazdag francziáké fog maradni.

De mire támaszkodják a népek országútján lakó rokontalan magyar nemzet, ha az a föld, mely eddig ápolta és eltakarta, kisiklik lábai alól? Mire alapítsa nemzeti létének egyetlen biztosítékát, gazdasági, közművelődési és politikai felsőbbségét, ha túlnyomólag földetlen magyarok hazájává lesz. Milyen kilátásai volnának az állami létre társadalmának magasabbrendű és összhangzatos fejlődésére, nemzeti valójának nemesbülésére és arra a fölényre, mely itt uralmának a mi sajátos viszonyaink közt egyetlen feltétele, ha a földbirtok szilárd alapján nem foglalhatna többé állást?

Mi egyesületünk feladatának második részét, a társadalmi irányelvek tisztázását nem értettük volna meg, ha nem látjuk be, hogy az észszerű magyar társadalmi politikának legelső feltétele a jó és nemzeti irányú birtokpolitika, melynek legfőbb tartalmát mindenütt a socialis elem alkotja. Valamint az egész socialis politika, úgy a birtokpolitika is csak úgy lehet helyes, ha az a nagy egésznek, a nemzeti társadalomnak érdekei szempontjából, tehát az illető ország történeti és összes közviszonyainak szemmel tartásával intéztetik.

Mert miként minden politikát, a birtokpolitikát is intézni kell és nem szabad engedni, hogy az valamiképpen magától intéződjék. Pedig daczára a sok jóakarató törekvésnek, melyeknek igen becses nyomaival lépten-nyomon találkozunk, eddig nálunk valamely magasabb célok elérése érdekében öntudatosan, különösen pedig nemzeti szellemben folytatott birtokpolitika komoly megvalósításáról beszélni is igazán alig lehet.

Valamint nemzeti életünk minden terén, a birtokkategóriáknál is napjainkban rohamos és óriási átalakulás észlelhető. A föld tulajdonosokat cserél. Mozgósítása oly rendkívüli, hogy annak a társadalmi erőviszonyok nagy eltolódásaira kell vezetnie rövid idő alatt. Ez a mozgalom már valóságos áramlatokat indított meg, melyek mindent feldönteni készek, de másfelől oly ellentétes áramlatokat is idézett fel, melyek az egészséges haladásra csak oly veszélyesek lehetnek, mint a tapasztalható hanyatt-homlok rohanás a föld atomizálása felé. Ez ellentétes irányzatok közt az arany középút kimutatására vezető tanácskozást megindítani minden olyan más tényezőnél, melyek már rendeltetésük és körülményeik folytán a részleges érdekek nyomásának vagy játékának vannak kitéve, alkal-

masabb az oly testület, melynek hivatása az elméleti törvényszerűségek, de egyúttal a gyakorlati társadalmi igazságok kikutatása is. Az érdekek megfelelő súlyának kiegyenlítése útján a mai napság elérhető legjobbat akkor lehet legnagyobb valószínűséggel kimutatni, ha az ily tanácskozások légkörének főalkatelemét a nemzeti érdekek iránt való teljes odaadáson kívül a lehető legnagyobb elfogulatlanság jellemzi. Ennek tudatával bírva a jóakarató legellentétebb felfogások is bátran szót kérhetnek itt, mert abban egészen nyugodtak lehetnek, hogy tényleg szóhoz is fognak jutni.

Es erre az erkölcsi bátorságra valóban szükség is van, mert végre lelkiismeretesen meg kell vizsgálni, hogy mennyire jogosultak azok a panaszok, melyek a birtokpolitikának már legelső mozzanata, a jelen birtokmegoszlás ellen mind sűrűbben és határozottabb hangon hallhatók. Ki kell deríteni, hogy azok vagy az ellenkező nézetek megalkotására a létező segéd-eszközök elegendők-e, vagy ezeket hogyan kellene pótolni? Vájjon a létező birtokpolitikái régiebb és újabb adatokat azok, akik tételeik erősítése végett hivatkoznak rajok, nem ismerik-e alapján vagy részleteiben félre? Miként kell az idevágó adatokat újabban gyűjteni? És én azt hiszem, hogy a törvényhozás által az imént elhatározott birtokpolitikai statisztikai adatgyűjtésnek és adatfeldolgozásnak csak javára válhat az, ha az eddigiek hiányai, hézagai, bizonyos irányban hibás és elégtelen volta most ki fog derülni. Ismerem az e részben fennforgó vitát. Tudom, hogy az 1895. évi birtokstatisztikának adataiból a hazai birtokmegoszlás ellen és mellett különböző csoportosítással érveket lehet meríteni. Az egyes, önmagukban jogosult álláspontoktól senki sem veheti rossz néven, ha a maguk igazát kívánják belőlük kiolvasni. De viszont az is tény, hogy a nagy egész, az egyetemes nemzeti közérdek szempontjából csak egy igazság létezik, amelyet az egyetlen létező valóság világánál kell minél jobban kidomborítani. E helyről és a jelen alkalommal, habár nekem is megvan e részben a magam meggyőződése, én arról, hogy a magyarországi birtokmegoszlás általában vagy egyes vidékeken egészséges-e vagy nem, tüzetesen nyilatkozni nem akarok. De egyet, mint megingathatatlan tételt hangsúlyozni kötelességemnek tartom. És ez az, hogy alig van ország, bár ez mindegyiknél kívá-

atos, ahol az egyes birtokcategoriák egymáshoz való helyes aránya fontosabb lenne, mint nálunk. A nagy- és középbirtoknak itt mindig igen előkelő, mert múzeumtartó szerepe volt a köz- és magánélet terén egyaránt. Bármiként alakuljanak nemzetgazdasági viszonyaink, természetesen bizonyos mértékű módosulással, ez a szerepük ezentúl is meg fog maradni. Ennek miként leendő betöltésétől nem kis részben, függ közállapotaink alakulása a jövőben. Nagy úr támadna összes viszonyaink körében, ha a nagybirtok relative csak oly mértékben is meggyöngülne, mint amilyenben hanyatlott a magyar középbirtok ma már mindenki által visszaóhajtott ereje.

A középbirtokos osztály nem kis részben áldozata volt annak a különben kívánatos irányú átalakulásnak, mely a rendi állam és társadalomból – csakhogy kissé rohamosan - a mai igen sokban éppen e miatt ki nem elégítő állapotokhoz vezetett. Volt magának is része e bukásban. Nagy érdemei mellett hibái is kétségtelenek. Most azonban nem történeti igazságot akarok szolgáltatni, hanem a helyzet javítása iránt tanácsot adni feladatunk. Azonban annyit máris megállapíthatunk, hogy különösen az a két felső birtokcategoria nemcsak a közgazdasági, hanem a társadalmi és politikai tényező jellegével is bír, azok megfelelő erőben való megmaradása, sőt az egyiknek most már erősödése is, nem osztály, hanem egyetemes közérdek. Hogy ez miként történjék s hogy milyen arányban álljanak a többi, a kis- és törpebirtoki categoriákhoz, az iránt szétágazók lehetnek a nézetek. Különben a nagyság, mint mindenütt, itt szintén viszonylagos fogalom lévén, a birtokcategoriák már az egyes vidékek termelési, népesedési és forgalmi viszonyaihoz képest is nagyon különféleképp alakulhatnak. E categoriák közt tehát voltaképp országos értékű holdszámszerű határt húzni nem lehet. De az bizonyos, hogy oly elvi különbségek léteznek, melyek szerint a birtokokat, habár vidékenként nem is azonos termértékkel bíró, oly osztályokba sorakoztatni lehetséges, melyek azután a maguk helyén nagyban és egészben ugyanazon megfelelő rendeltetéssel bírnak. Ki tagadhatná a hazafias, az. ingyenes magasabb rendű közszolgálatot teljesíteni és több tekintetben a társadalmat vezetni hivatott nagybirtokosság

hasznos, sőt nélkülözhetetlen voltát egyáltalán a nagyobb nemzetek életküzdemeiben? A földjára alapján álló anyagi függetlenség nemcsak az övék, hanem az ország erkölcsi és szellemi javai közé tartozik, melyre méltán igényt tarthat. A nagybirtok közzgazdaságilag is sok előnnyel járhat a közre. Voltaképp minden nagy mezőgazdaságnak a földművelés egy kísérleti telepének, sokszor laboratóriumának kellene lenni. Annak erdőgazdasági alakja pedig kézzelfogható közhaszonnal jár. A nemzeti érzelmű nagybirtokosság a védbástyák szerepére is hivatva van. Azt értem, ha mindenféle kötelességeire figyelmezteti s azok teljesítése iránt vele szemben garantiákat keres a közvélemény. De az, hogy a nagybirtokot egyszerűen csak azért, mert ilyen, közérdekellenesnek tünteti fel, úgy hiszem nemcsak előttem, de mindenkire nézve, aki a dolgokat jobban meggondolja, merőben érthetetlen kell, hogy legyen. Hogy az ország földterülete azonban ne legyen néhány ezer ember monopóliuma, az természetes követelmény. A kisbirtokok egyeteme legyen a földbirtokok közt a határozottan túlnyomó elem. A kisbirtokosság az a reményhorgony, melylyel a mieinkhez hasonló viszonyok közt élő nemzetek létük alapját megtudják őrizni. Az önmagának elegendő kisbirtokos-osztály a legterhesebb, úgyszólván organicus képviselője a helyhez kötött honszeretnek. Nemzetiségünket is a mai kisbirtokosság elődjének, a magyar jobbágyságnak köszönhetjük, mert volt idő, midőn az értelmiség az országban csak ott nem vált idegenné, ahol a jobbágyság magyar volt. Azonban nagy és káros túlzás lenne a kisbirtokos-osztály túltengésének elősegítése is. Magyarország csak mint művelt és folyton haladó állam maradhat fenn. Itt sem egészben, sem részben paraszt republikákba való felfogásokkal, vagy azoknak való szolgálattal és hízelgéssel nagyot alkotni, sőt fennmaradni s boldogulni sem lehet. Az a földéhség s annak honorálása, mely mindenkit birtokhoz akarna juttatni, határozottan káros jelenség. Valamint gyárak, úgy földek tulajdonához sem lehet minden munkást elősegíteni. A föld alapján véve nemzeti tulajdon, melynek adott mértékénél fogva folyton becsesebb volta mellett bírása, kezelése és gondozása olyanokra bízandó, akik erre képesek s akiknek létérdeke a magántulajdon révén biztosítékul szolgál a jövő nemzedékek

részére való épségben tartása iránt. A termelési tényezők közt különben mindenütt nem a föld, nem a tőke, hanem a minél képzetesebb, ügyesebb, okosabb és erkölcsösebb munkás-elem a legfontosabb és becsebb. Ha ez a maga emberségéből szorgalma és takarékosága révén tőkéhez vagy földhöz képes jutni valahol, ott e részben nincs szervi hiba a társadalom keretében. A társadalom senkinek sem köteles ajándékokat, csak a megélhetés és boldogulás feltételeit nyújtani. A gyengébbek és a kisemberek támogatásának is megvan a maga természetes határa, melyen túlmenve, az ily érzelmi túltengés, melynek nyomán sokszor valósággal az erre való körmönfont speculatio is jár, a köz szempontjából sokszor károsabb, mint az a mérsékelt ridegség, mely az embereket küzdelemre és a saját szerencséjükön való kovácsolásra szorítja. Az utolsó, a legkisebb birtokcategoria, a törpebirtok azért már csak ott bír jogosultsággal, ahol a mezőgazdasági munkás-elem azon úgy tud megélni, hogy belterjes kerti gazdaságában egész munkaerejét értékesítheti, vagy ahol az oly józan, hogy a saját osztályából annak segélyével magasabb jólétre tud felemelkedni. Különben napjainkban ez a legveszélyesebb birtokcategoria. Ez természetes is, mert érvényesüléséhez aránylag a legtöbb és legnehezebb feltétel megszerzése szükséges. Mindennek megfontolása bírta a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet arra, hogy ezt a szaktanácskozmányt a lehető legnagyobb körültekintéssel és a rendelkezésére álló összes erők felhasználásával kellő hozzákészülés után tartsa meg. Már két évvel ezelőtt külön felolvasásokban ismertette meg a reánk nézve nagyobb fontossággal bíró kisebb és nagyobb államok birtokpolitikai viszonyait és törekvéseit. Ez úton is terjeszteni kívánta az érdeklődő közönség körében azokat az adatokat, melyek másutt az ottani viszonyoknak megfelelő egészségesebb birtokmegosztást s czélszerű agrár- és mezőgazdasági politikát megvalósítani alkalmas intézkedésekre és intézményekre vonatkoznak. Távol áll tőle, hogy ez utóbbiak utánzását ajánlja bárkinek. Ennél károsabb eljárás nem lenne képzelhető. Különben is külföldtől a politika egész mezéjén mást, mint módszert előnyösen nem is tanulhatunk. Senki sem menthet fel bennünket a saját fejünkkel való gondolkodás terhes és sikerrel egyedül kecsegtető munkája alól.

De bizonyos közös jelenségek az egész világ birtokpolitikai mozgalmainál észlelhetők lévén, azokra itt röviden rámutatni talán nem lesz felesleges. Az első nagy jelenség az, hogy a magántulajdonnal szemben, melyet komolyan sehol sem fenyeget veszély, a földnek közjellege mégis mindinkább kiodorodik újból. A földnek elosztása az egyes categoriák szerint az egész társadalomnak és annak nyomása következtében az államnak is hovatovább annál nagyobb gondját képezi. Ahol e részben nagy aránytalanságok mutatkoznak, ott még a művelt és szabad országokban is mellőzik a be nem avatkozás elvét és készek oly mélyen nyúlni a szabályozásba, hogy ez a föld magán tulajdonjogát nem kis mértékben érinti. Oly első rendű nemzeti létkérdéseknél, mint a helyes birtokmegosztás, más elvet, mint a czélszerűséget mind kevésbé respectálnak. Ahol azután a részleges érdekek javára a nagy közérdekhez nem tudnak alkalmazkodni, ott igen veszélyes társadalmi mozgalmak keletkeznek. Ezek figyelemmel kísérése azért az okulás céljából másutt is nagyon szükségesnek mutatkozik.

De egy ország agrárpolitikája sem ítéhető meg helyesen az összes ottani közviszonyokból kiszakítva önállóan. Nem is egyetlen módj a az agrármozgalmak mérséklésének, mert azzal a czélszerű mezőgazdasági politikának, mely a föld okszerűbb kezelésének előmozdítására irányul és a jó közigazgatási politikának legalább is egyenlő jelentősége van. Kiderül az egyeületünk által tartatott idevágó felolvasásokból még az is, hogy minden helyes agrárpolitikai lépés nyomában igen jelentékeny siker jár és annak folytán oly szerves gazdasági életműködés indul meg, mely a beavatkozás mechanikus jellegét csakhamar eltörli.

A mezőgazdasági népesség jó erőben és épségben való tartása azonban csak kevés helyen és csupán ott sikerült, hol az agrárpolitika megfelelő okos socialis politikával párosult.

Eszményi állapotok sehol sincsenek, de a helyzet természetesen jobb ott, ahol az agrárkérdések nemzeti közérdekűségét felfogják és ahol azok az egész nemzet rokonszenvét bírják. Miután ezek a tanulságok a jelen tanácskozások során is hasznunkra válhatnak, azt hiszem, hogy nem helyükön kívül hivatkoztam azokra.

Ily előzményei voltak e szakértekezletnek, melyre külön szintén hosszabb idő óta készültünk. Több ízben újból megállapítottuk annak kérdőpontjait és ezzel a felölelendő adat- és eszmeanyagnak keretét. Egyetemes birtokpolitikai enquéteről lévén szó, annak több tárgyát kellett megjelölnünk, amelyek köré a rokonkérdéseket csoportosítani kellett. Vissza kellett tekintenünk a múltba is, mivel a nélkül a mai helyzetet s annak bajait kellően megítélni nem lehet. Itt azután megint különbséget kellett az ország egyes külön történeti fejlődéssel bíró részei közt tenni. Azért vizsgálat tárgyává tesszük a szorosban értelemben vett Magyarország és a volt erdélyi részek birtokviszonyainak történeti fejlődését is. Ennek kimerítő előterjesztéséről ez alkalommal persze szó sem lehet, de amit tisztelt előadónk részint irataikban, részint felszólalásaikban nyújtani fognak, mindenesetre becses támpontokat fognak nyújtani a netán felszólaló urak emlékezetére számára. E két tisztelt előadón kívül szerencsések voltunk az agrárpolitika egyes tárgyainak megvilágítására oly szakférfiakat megnyerni, akik széleskörű készülségük, beható specialis tanulmányaik és bő tapasztalataik alapján a magyar birtokviszonyok mai állását, ennek hiányait, hibáit, jó és rossz tulajdonságait képesek hiven elénk tüntetni és oly megokolt javaslatokat tenni a nagyobb bajok enyhítésére s a betegségek meggyógyítására, melyek alapján itt haszonnal lehet majd behatóbb eszmecserét folytatni.

Azt hiszem, hogy szakértekezletünk programjából kitűnik, hogy a nagy horderejű és terjedelmű problémák óriás egészében igen tisztelt előadónk mintegy megosztottak. Mindnyájan már régen foglalkoznak előadásaik tárgyaival s így a tényleges állapotok feltüntetésére, valamint azok therapiájának megjelölésére kétségkívül illetékesek.

Azok az adatok, melyeknek alapján nyilatkozni fognak, teljesen megbízhatók s jórészt újabban eszközlött hivatalos gyűjtés eredményei lévén. De sok magán megfigyelést és tapasztalatot is felhasználtak, a mi előadmányainknak már mintegy az előzetes enquête jelentőségét adja meg.

Ennek a szaktanácskozmánynak előnye így nem csupán abban áll, hogy a birtokpolitika egészére terjed ki, hogy annak során a vélemények teljesen szabadon nyilvánulhatnak, hanem bizonyára lökést fog adni további eszmecserékre, sőt az ada-

tok és megfigyelések ezentúl sokkal célirányosabb gyűjtésére is, ami amazok alaposságát és így a leszűrődő tanulságok megbízhatóságát csak fokozni lehet alkalmas.

Ez üdvös befolyását annál inkább remélhetjük, mert a földművelési érdekek leghivatottabb őreinek ígéretét bírjuk, hogy a most felgyülemlett adatok rendszeres közzétételének költségei rendelkezésünkre fognak állani. így lehetővé fog válni, hogy mostani tanácskozásaink maradandó nyomokat hagyjanak, azért a velünk munkálkodók azzal a megnyugvással működhetnek közre, hogy ebbeli fáradságuk nem vész majd kárba, hanem az benső értéke szerint a köz javára a lehető teljeséggel érvényesülni fog. Ami a tanácskozás rendjét illeti, erre vonatkozólag a következőket van szerencsém mint az előkészítő bizottság megállapodásait előterjeszteni:

Az enquête számára a székesfőváros tanácsának szíveségéből e terem munkálkodásunk céljából folyton nyitva lesz. Ezt úgy akarjuk végezni, hogy mindig a napirendre tűzött előadások tartatnának meg és pedig közvetlenül egymás után. Azután a rokontárgyakhoz együttesen, a külön kérdésekhez pedig egymás után történnek a felszólalások. Az előadmányok lehetőleg tömören élőszóval mutatandók be s az előadónak első ízben elhallgatott adatait a zárszóban van még alkalma felhasználni. Mindenkinnek csak egyszer és lehetőleg röviden szabad érdemlegesen felszólalni. A felszólaló urak kéretnek, hogy nyilatkozataikat tömör kivonatban nyújtsák be a titkár uraknak, hogy azok a szakértekezletről megjelenendő kiadványban helyet foglalhassanak. Az előadói munkálatok már meglévén írva, azok egész terjedelmükben belejönnek az emlékkönyvbe. Ők bizonyára igen sok fontos és meggondolást érdemlő kérdést fognak felvetni. Mi, akik e szaktanácskozmányt kezdeményeztük és rendeztük, a felkérés alkalmával a hazafias érzelmű, haladni és a létező állapotokat javítani, de nem fenekestül felfogatni akaró kiváló előadó uraknak utasítást természetesen semmiben sem adhattunk. Nekik a nemzeti irányzat által meghatározott kereten belül egészen szabad kezük van. De gondoskodtunk arról, hogy az általuk fejtegetett fontosabb kérdésekhez más oly illetékes hozzáértő férfiak is szólhassanak, akiknek véleményére szintén súlyt fektetünk. Van szerencsém egyesületünk azon óhajának kifejezést adni, hogy be-

cses véleményüket legjobb tudásukhoz képest minden tartózkodás nélkül méltóztassanak velünk megismertetni.

Ennek az enquétának súlya csak akkor lesz, ha lelkiismeretes, komoly és szakavatott illetékes férfiak, nyíltan, minden leplezés nélkül minél több életre való eszmét hoznak felszínre, s ha a nemzeti talaj megoszlásának és hasznosításának oly elfogadható módozatait mutatják be, melyek alkalmazásával ezt a területet, ahol fajunknak élni, halni kell, annak javára a legjobban és a jövőben a legbiztosabb sikerrel értékesíthetjük.

Az itt előadandó adatok, eszmék, gondolatok, bírálatok és javaslatok általunk már más alkalommal is kipróbált módszerrel dolgozó bizottsághoz fognak utasíttatni, melynek tiszte lesz azokat rendezni, egymással lehetőleg összhangzatba hozni s ezek alapján az itt túlnyomólag nyilvánulandó fel-fogásnak megfelelően formulázni. Reméljük, hogy ilyformán az az emlékirat, mely azokat tartalmazandja, nemcsak a magyar társadalomnak és a gazdaközönségnek általában, ami szintén fontos dolog, hanem a kormányzatnak és a törvényhozásnak is elhatározásaikhoz e részben biztos támpontokat fog nyújtani. Azonban egy ország birtokpolitikáját sem lehet egyszer s mindenkorra megállapítani, mert az, miként maga a nemzet, folyton változónak van alávetve. Mi nem kecsegtethetjük magunkat azzal, hogy a jelennek, annál kevésbé a távol jövőnek minden idevágó problémáját csak elméletileg és javaslatilag is sikerülend e szakértekezletünkkel megoldanunk. De azt az egyet én bátor vagyok remélni, hogy az elibénk kerülendő becses anyagot odaadással és kellő hozzákészüléssel tárgyalva, az idevágó főkérdéseket napirenden tartathatjuk mindaddig, amíg azok az illetékes tényezők által nagyban és egészben kielégítő módon meg nem oldatnak, továbbá, hogy az ilyen kérdések kezelésének technikájához becses adalékokkal fogunk járulhatni.

Ebben a reményben a Magyar Társadalomtudományi Egyesület által rendezett első birtokpolitikai szakértekezletet ezennel megnyitottnak nyilvánítom.

Az igazságszolgáltatás legfőbb socialis problémái.

Írta: GÁTHY BÁLINT.

Megmérhetetlen az a teher, a mely a modern állam vállaira nehezedik. A társadalom fejlődési iránya is arra halad a hol az állam újabb és újabb teherrakományt talál útjában melyet magára venni kénytelen. Az egyén nem törődik e terhekkel, mert a súly millió felé oszlik szét és azt hiszi, hogy maga kevesebb súlyt visel így; legfőképen pedig alászáll az ő felelősségének mértéke, ha arra hivatkozhatik, hogy ezt is az állam köteles teljesíteni az összeség érdekében. így következik be az önkormányzatra való készség satnyulása, a saját erőnkben való bizalom elernyedése, az államhatalommal szemben való követelőzés egyre hangosabb szava. Ezen a réven támadnak a társadalmi problémák, az elégedetlen lelkek mindent kárhóztató háborgása. így bujkál űzött vad gyanánt a még nem is oly rég szentnek tartott igazság és így próbálja a jelen megtagadni mindazt, a mit a múlt tisztelt és megbecsült, a mit meg nem ostromolható sziklavárnak tartott. Az állam mint egy óriás méretű űst áll a társadalom lángoló rőzséje felett s a benne forró kérdések lávájának feszítő ereje majd szétrepeszti az űst falait.

Nagyon csalódnék az, a ki hinné, hogy az államot alkotó milliók munkája az állami feladatok teljesítése körül megfelelően jó és kifogástalan; hogy az állam munkájának eredménye abban a mértékben emelkedik a minőségben, a mely mértékben az egyén követelőzése hatványozódik az állammal szemben. Az állam munkaanyagának feldolgozói a mindenkori áramlattal úsznak együtt és munkateljesítésüknek önmaguk szabják meg

az árát és ismét az állam üstökébe igyekeznek markolni, hogy minél magasabb bért czibáljanak ki. A mily mérvben fokozódik a milliók műveltsége, úgy rohan előre az élet javaihoz való igény.

Ez igényeknek maga szab magas árakat a társadalom és így éleszti az örökké lappangó követelések tüzét, nem törődve azzal, hogy az állam a maga erejét és szolgáltatási képességét egyesegyedül csak a tőle követelő milliók jó és igaz munkájának hozadékából mentheti. Egyenesen tehetetlen az állam ezzel az áradattal szemben. Tehetetlen pedig azért, mert a követelőzés elégedetlenséggel jár, ez a munkára készség-hanyatlásával, a végzett munka elsejtesedésével és végeredményében annak az összeségnek kiszámíthatatlan kárával, a mely összeség azért támasztott követeléseket, hogy érdekeit hathatósbabban kielégíttesse az állammal. Amaz üst mélyeséges fenekén pedig látszólag mozdulatlanul nyugszik a még fel nem forrott nagy tömeg, mely látja és érzi ugyan a felette végbemenő kavardást; rokonszenv vagy gyűlölettől, haszonvágytól vagy hatalmi érdekektől hajtott szenvedelmes dulakodást, de a czélt még nem képes felfogni, látókörének határain még nem tudja felfedezni s épen azért odadobja magát eszközül, annak daczára, hogy az állami feladatok kényszerű végrehajtása neki csak kárára van és reá nézve alig indokolható zaklatással jár.

Az állam úgynevezett mindenhatósága végrehajtó szerveinek gáncsot nem tűrő törhetetlen erélye, lelkiismeretes munkája, a szív kamaráin átszűrődött emberszeretete útján éreztetheti csak áldásait azzal a nagy tömeggel, melynek testén kavarg az üstben az érdekek harcza.

Am az emberszeretet amily gyakori a szavakat kiröpítő ajkon, épp oly ritka az élet gyakorlati mezején. Valóban nagy lélek kell ahhoz, hogy az egyesek és tömegek dulakodásában felismervén valaki az igazi emberszeretet gyakorlásának alkalmát, azt tényekkel is bebizonyítsa. Az állam feladatait teljesíteni hivatott szervek azonban emberek, akik a maguk igényeit, sérelmeit, vágyait mindenek fölébe helyezik; ritka kivétellel ebben a küzdelemben emésztődnek el; éppen azért hovatovább jobban elhalványul a mások bajain hű lélekkel segíteni vágyó készségek és nem képesek felismerni saját

munkakörükben azt a kötelezettséget, melyben az emberszeretet visszatükröződik. Pedig az államra hártott minden feladat alap gondolata csak az emberszeretet lehet, amely milliók jóvoltának, vágyai teljesedésének a művét akarja megvalósítani. Akármiféle indokból követeljenek egyesek, osztályok vagy társadalmak valamit az államhatalomtól, ennek kötelessége csak egy lehet: felismerni a követelés tartalmából a köznek az érdekeit és azt szervei által az emberszeretet jele alatt megvalósítani! Azonban itt szokott derékbátorni az állam igyekezete. A szervezetet alkotó emberekből nem írható ki az önzés, nem parancsolható rájuk a boldogság és megelégedés érzete, ha egyszer nem lehetnek megelégedettek és ekkor bekövetkezik a nagy csalódás azokban, akik az államtól valamit követeltek. Nagy tettek törpülnek így el, nagy célok fele útján térnek más irányba az emberek, magasztos eszmék válnak így vásári áruvá. Új utakat törnek az emberek, miután előbb tehetetlenséggel, vagy külön érdekek képviselésével vádolták az államot, holott semmi sem történt egyébe, csak az emberszeretet vergődött az étellel harcoló szervek lábai alatt.

Bármiféle eszmét dobjanak az emberek a társadalmi küzdelem porondjára, benső indító oka annak csak az igazság érzete lehet, azoknak a lélekben fogant igazsága, akik érette küzdenek. Ha pedig az állam azt, mint közérdekű eszmét megvalósítani elvállalta, ezzel a cselekedetével kijelentette, hogy amaz eszmének tartalmát tevő igazságokat ezenel kiszolgáltatja. A philosophia magaslatait megközelíteni képes elme tehát nem azt mondja, hogy igazságszolgáltatás csak az, amely bíróilag eldönti az egyének között támadt ezerféle vitát, hanem azt mondja, hogy az állam minden szerve, minden munkakörben igazságot szolgáltat, legyen az az egyesnek, osztálynak, vagy magának az államnak is az igazsága.

Igen természetes, hogy ennek csúcán áll mint évezredes vérrel és könnyel megszentelt korona, a bírói igazságszolgáltatás. Ez az a templom, melyben egyforma áhítattal áldoztak a pogányisteneknek úgy, mint a kereszténynek; ez az a vár, melyet csak azért ostromoltak az emberek, hogy belsejét újabb ékességekkel díszítsék fel; ez az a menedékhely, amelybe menekült minden üldözött, melyet lerombolni még a

legvadabb világ- és embergyűlölet sem kivan. Ennek a templomnak a falai a képzelet köveiből építettek föl a csillagokig, éppen azért nem lesz felépítve soha, mert az új század új igazság után kiált és azt mindenkoron csak e templom csarnokaiban reméli feltalálhatni. Az államhatalom itt jelenti ki önmagát. Szerveinek épsége, lelkülete, érzelmvilága feltétlen kihatását érezteti kivétel nélkül minden egyénnel, magával az állammal és minden röggel, mely az emberek szolgálatára áll. Ha ez a szerv beteg talál lenni, akkor bomlásnak indul minden, megrendül az emberek hite és megrepedeznek az államot tartó oszlopok.

Az igazságszolgáltatás romlatlanságába vetett hit, hitvallása egy nemzetnek; a belé helyezett bizalom erőssége az alkotmánynak; a kijelentéseiben való megnyugvás fokmérője a társadalmi rend állandóságának. Mindezeknek ellenkezője az erkölcs pusztulását, a jellem eltorzulását, a bűnök rohamos szaporodását jelenti. Az állam bonyodalmas gépezetében ennek az egy résznek a megromlása maga után vonja a többiét is, mert ehhez a fogalomhoz tapad az ember igazságérzete; ennek a kiveszésével pedig üressé lesz az ember többi nemes tulajdonsága. Az idők legnagyobb államférfia tehát az, aki felismerni képes a nemzet alkotmányának gerendázásában ezt a legerősebbet és azt megóvni képes a társadalmi áramlatok sokszor rothasztó hatásától. Aért az igazság erejével nemcsak egyesek küzdi ki jogait, hanem erőszakkal eltiport nemzetek joga is új életre támadt már ennek segélyével.

Egy népösszeség akkor lép az államok sorába, amely perczben megalkotta a saját igazságszolgáltatásának rendszerét és alkotmányát. Az államhatalom legmagasabb intézőinek szeme lássa meg e gépezet működésének minden mozzanatát és kezének tapintásával érezze meg a társadalomnak e gépezetbe vetett hitét. És ha tapasztalja, hogy az igazság, melyet kiosztanak, nem fürdött meg az emberszeretet tiszta vizében, vagy zavarossá tette ezt a vizet; ha felfedezi ennek, az élettel szintén viaskodó szervek erőhanyatlásában lappangó okát: akkor siessen is a gyógyítással, mert minden elvesztegetett nap csak évtizedek erőfeszítésével pótolható.

Az egész világon megérezhető az igazságszolgáltatás erejében való hitnek a hanyatlása.

Nem lehet oka ennek a társadalmak egymás ellen indított kíméletlen harca, mert ez, ha be is hatol egyes töredékekkel az igazságszolgáltatás csarnokába, ott az eszmék tartalmának jogtételekbe való foglalása hiányában csak egyesek ügyévé zsugorodik össze; azonban kétségtelenül így is vissza hat az ítélni hivatott ember gondolatvilágára és gyakran zavarba hozván azt, talán akaratlanul féligazságok kijelentésére kényszeríti. Nem lehet e hanyatlás egyedüli oka a politikai küzdelmek változatos hullámzása, habár megállapítható az emberek százainál bizonyos érzelmi ingadozás és cselekedet-határozatlanság, amiknek nem látott, rejtett indoka a jövő változásaitól való félelem és ez szintén bénítja az ítélni való szabad kifejtését. Nem lehet oka az államtól követelők színes és csábító lobogója alá szegődés, habár a ki nem elégítés nyomasztó érzete nemcsak erővesztéssel, hanem az igazság több színben való látásával is járhat. Nem lehet oka egyedül az egész világ rettenetes futása az anyagi javak után és ennek nyomán arculverése minden eszménynek; habár ez a küzdelem mint el nem utasítható vágy belefészkel magát kivétel nélkül minden ember legkisebb porczikájába is és eltompítja az ítélni képességet.

Mindezek a tényezők együttesen támadnak és rendítik meg az emberi társadalom szervezetét, közös erővel döntögetik a hit és bizalom oszlopait és amiként hitetlenné teszik az igazságot keresők szívét és lelkét, azonképpen határozatlanná, tapogatózóvá, munkára restebbé, dolgaiban felületesebbé és könnyűvérűbbé az igazságot kiszolgáltatókat. Ugyanezen okokból eredő kölcsönös erőhiány eredménye az a lelki szemekkel látható hanyatlás, mely, bárki hiába tagadná, ott lebeg mint még ismeretlen erejű villámokat rejtő felleg a küzködő emberi társadalom felett.

Ha pedig az igazságszolgáltatás erejében való hit inogni kezd, akkor gyorsan siessen az államhatalom az alkotmány ez oszlopának megerősítésével. Az orvoslás módja súlyos kérdéseket vet fel, amiknek megoldása nagy emberismeretet, széles szemhatárt, kutató és bonczoló elmét követel.

A hanyatlás jelenségeire, mint egy társadalompolitikai kérdésre, reámutatva, megkísérlem az alapvető okok megvilágítását. És itt kezembe veszem a bányamunkás lámpását,

hogyan szállhassak az emberi lélek mélységeibe, ahol az emberi önzés, magáttúlbecsülés, ellentmondás, testületi érdek, emberszeretetet nem ismerő hiúság törhetik össze robbanó erejükkel a kutatót.

Minden nemzet életműködését szabályozó törvényeiben, annak a nép egyéniségével számolni képes rendelkezéseiben bírja a maga fenntartásának eszközét. A törvény ama tükör, mely nem tűr foltokat, homályos részeket, melyben minden polgár világosan látja saját cselekedetét és amelyből leolvashatja a korán uralkodó igazságot. A törvényhozás feladata az, hogy kora törekvéseit, az azokból felismert igazságokat olyan művészettel kicsiszolt tükörlapokkal tárja polgárai elé, hogy azok mást soha se mutassanak, csak egyetlen egyet, azt, amit a közakarát akar megmutatni úgy, hogy benne kivétel nélkül mindenki ugyanazt láthassa meg.

A törvényalkotás egyenlő a művészettel. Kontármunka az, melyből kiki azt olvashatja le, ami nézőpontjának, felfogásának és érdekeinek megfelel. A valódi mester úgy alkotja meg a szobrát vagy festményét, hogy szándékát és gondolatát mindenki azonnal eltalálja. A törvény az a világító fáklya, mely csak egyetlen utat jelezhet. Mihelyt mellékutakra csábító sugarakat vet, azonnal jő az egyenes irányt kerülő utas és céljait elérni ezen kísérli meg. A mások sérelmével hasznok után futó emberek céljának ez felel meg: ellenben a törvénynek éppen az a rendeltetése, hogy ezeket az egyenes útra kényszerítse. Ismernie kell tehát a törvényalkotónak a nép egész jellemvonását, faji tulajdonságait, annak a nyelvnek minden rejtett zugát, melyen valami jogszabályt kifejez. Nincs a kerek világnak olyan jó törvénye, amely egy nemzet jogrendszerébe átültetve, képes volna betölteni hivatását, ha e törvény minden betűjét át nem szűrte az átültető azon a szűrőn, melyet a nemzet egyéniségének nevezünk. Sokszor mintegy vágyakozunk megtalálni valamely törvény szavaiban a nyelvnek ama sajátos zenéjét, mely azt azonnal világossá tenné és amely nélkül annyira holtbetűkből összerovottnak tűnik fel a törvény rendelkező szava. Sokszor kutatjuk a szavaknak ama lelkét, amely testvére a mi lelkünknek, amely nélkül nem bírjuk feltalálni a bennünk élő igazságérzet visszhangját. Sokszor hiába keressük az

emberszeretet által kifejezni akart formáját; érezzük, hogy benne kell lenni a szavakban, *azonban* tapasztaljuk, hogy azoknak van igazuk, akik ennek otlétét tagadják.

Irtózatosságot szenvedéseknek a szülőoka ez. Egy nemzet évszázados küzdelme, hasztalan véráldozata, alkotmányának lerombolása következik ebből. Egy nem a nemzet jelleméből és akaratából merített szó visz harcba sokszor százezreket, lesz sokszor az a kiapadhatatlan forrás, melyből újabb és újabb fegyvert kovácsol a támadó. Egy nem a nemzet véréből merített szó eredményez sokszor könyvtárra rugó magyarázatot, szül tudósokat, keserves küzdelmek talajából termett bölcselőket, holott nincsen az a fogalom, az a törekvés, az a cél, melyet a nyelv feltétlen világossággal kifejezni ne tudna.

A törvényeknek ilyen légió hibája, homályossága, kétségbeejtő pongyolasága és határozatlansága nem a legutolsó okozója az igazságszolgáltatás erejében való bizalom sülyedésének. Az élet küzdelmeiben szintén részes bíró ítélete így inog meg, így tér mellékösvényekre, mert a kritikára képes ész nem mindenkinek tulajdonsága és az ember mindig inkább hajlandó ledobni vállairól a tehertöbbletet. Az igazságát kereső ember pedig ezek után azon tűnődik, hogy honnan is meríti a bíró a maga kijelentett igazságát, mikor az övét szíve-lelke kiáltva kiáltja!? Nem oldozható fel az államhatalom a törvény homályos és sokértelmű szerkesztésének vádjá alól, mert ő nincsen arra szorulva, hogy polgárainak kötelezettségeit neki kedvező magyarázatokra alkalmas rendelkezésekkel kényszerítse ki, hiszen az állami feladatok megoldásához szükséges eszközök beszolgáltatása az az állampolgári köteletség, mely a nemzetet alkotó polgárok tudatában él. Viszonzásul csak arra van szükség, hogy e kötelezettséggel szemben lehetőleg egyenlő erejű jog legyen biztosítva.

A jogbizonytalanság megmérhetetlen csapás. Kórág, melyen az erkölcs fekszik lázbetegen. Vészterhes felleg, melyből az önzés, kapzsiság és haszonlesés jégverése hull alá a gyanútlan és tudatlanokra. A törvény minden homályos szava egy-egy bűvőhely, ahonnan orvtámadást intéznek az igazságra; egy-egy tör, melybe a bíró akarat nélkül is beleesik! Aki a nemzet és a nyelv szellemében alkot egyenes

útra világító törvényt, az népének atyja és tanítómestere; az igazságszolgáltatásba vetett hit papja. A legnagyobb horderejű kérdések egyike ez, mely a polgár minden rendű és fajú kötelezettségét és jogát érinti, mely úgyszólván legfőbb hivatása minden törvényhozó testületnek.

Csodálatos képessége az embernek az, hogy a törvényeken feltalálható hajszálfinom réseket felkutatja anyagi hasznok elérése okából. És itt azonnal elénk tárul egy nem kevésbé fontos kérdés, mely ama bizalomhanyatlásnak másik oka. Bármennyire érezze az emberek tekintélyes hányada, hogy az út, melyen haszon után indult, jogtalan és másnak igazságtalan veszteséget okoz, mégis segély után néz, hogy hasznát a jogosság palástjába burkolva, könnyebben elérhesse. A törvények rugalmassága szoros kapcsolatban áll az igazságszolgáltatás óriási mezején az ügyvédkérdéssel. Balgaság volna azt állítani, hogy az ügyvéd az erkölcs szempontjából csak igaz ügyet védhet és képviselhet, mert hiszen az igazságnak megszámlálhatatlan millió formáját és esetét veti fel a küzdelmes élet; azonban a kenyér, a haszonvágy egyformán sarkalván az ügyvédet is, képességénél fogva ő a legalkalmasabb közeg arra, hogy a törvények hasadékait felfedezze és ezekben helyezze el a követelés jogosságának látzatát, melyet sokszor a bírói ítélőképesség sem képes onnan elkergetni.

Nagy vagyonesztét, tenger könnyet, az igazság iránti hitben fel sem mérhető rombolást idéz ez elő a társadalomban. S ez a rombolás hova-tovább természetesnek tűnik fel, mert az ügyvédi hivatás lényegében alapvető változást okoz. Megérleli azt a meggyőződést a köztudatban, hogy az ügyvéd kezében minden fegyver jogos, akármilyen erővel sújtsa is porba az igazságot, csak haszonnal kecsegtessen. Ez a közfelfogás átgyúrja magát az ügyvédet is, a karnak szellemét azonképen és utoljára az ügyvédi pályát kíméletlen kenyérharcz porondjává süllyeszti le. Állítom, hogy ebben a harcban emésztődik az ügyvédi kar.

Ki merné elvitatni azt az igazságot, hogy az ügyvédi kar eme harcza az igazságszolgáltatásba helyezett bizalom megrendülésének egyik oka? E testületnek fényes nemzeti múltja, a nemzet jogaiért vívott harcokban való dicsőséges

része, az az előkelő szerep, melyet a törvényhozás termeiben betölt, az a munka, mely a nemzet jogszolgáltatásában ő reá vár: mind arra kötelezi az államhatalmat, hogy e fényes hivatás betöltésének útjából távolítson el minden akadályt, teremtsen a társadalomban olyan köztudatot, hogy az ügyvédi hivatás becsét a jog és az igazság ragyogó tükrén keresztül lássa meg minden ember. Á tiszta napfény elúzi a rejtett utakon haladni akarókat; az önzés és haszonvágy nem szívesen szemléli torzhasonmását a tükörben és az egyenes utat mutató és a közigazságot hirdető törvény lázasan keresett hasadékai el fognak tűnni.

Ekkor azután kezét foghat az igazságszolgáltatás két papja, a bíró és ügyvéd. Az előbbi esetleges gyarlóságát nem lesz oly hamar hajlandó elfedni a törvény hézagaiba behatoló ügyvéddel és a felette álló magasabb bírói testületek még mindig másképen kivívható véleményével; az ügyvéd pedig érezni fogja, az igazság mindenben átható erejét, mellyel szembeszállani csak az igazak által erkölcsösnek soha el nem ismerhető önzés és haszonvágy fegyverével lehet.

Ez egyik út az erkölcsi felfogás nemesedéséhez. Az erkölcs magaslatairól nem szállhat le az ügyvéd sem a kenyér, a gazdagodási vágy, sem a hírnév okából. Dicsőséget nem lehet aratni az ember romboló ösztöneinek felébresztésével. Mert ha babérokot teremhet az erkölestelenség magasztalása, az állati gerjedelmek jogosságának hirdetése, akkor bitófára kerül az erkölcs és az igazság, s ily ítélet végrehajtásául előléptethet a legyőzött közvélemény egy rablógyilkost is.

A közvélemény ikertestvére a délibábnak. Változó színjátékából felismerni a tárgyilagos tartalmat nagyon nehéz. De szerfelett könnyű tetszetős alakzatainak a valóság színét odavarázsolni. Es amidőn százezrek bírálatra rest könnyen hívősége meghódol ennek a látszatnak, akkor bekövetkezik a szenvedélyektől úzóttak ostroma az erkölcs ellen és megremeg az igazságszolgáltatás szentélyének minden pillére. Kik hivatottabbak az ügyvédnél őrt állani e szentély ajtói előtt? Talán a nyomorúságnak özönével sújtott szenvedők, a javaikban tisztességükben megkárosítottak, törekvéseikben megcsalódottak ezrei, akik éppen e szentélybe igyekeznek bizaodó szíveikkel, hogy sebeikre orvosságot találjanak? Az

emberek gonosz indulataival legyőzött egyetlen igaz ügy nagyobb vesztesége az összeségnek, mint az ebből hasznosítható hírnév nyeresége egy testületnek. Ez a nyereség gyorsan terjedő méreg a társadalom testében, mely megmételtyezi az igazság diadalába vetett hitet, mely ellen hiába vértelmez fel magát a bíró a megközelíthetlenség páncélával, mert az önmagába helyezett bizalom talán alig észrevett csökkenésével szemben soha sem lesz képes őt megvédelmezni a törvény rideg szava! Sőt inkább megnyugtatta őt a rejtelmest, a szokatlant, az állati ösztönből eredőt mindig megbámulni kész délibábos közvélemény. Miként állítsa helyre az államhatalom az egyetemes értékűnek ismert erkölcs uralmát, az igazság hitét és a benne való bizalom erejét? A katonát meg kell edzeni a harcra, a papot meg kell tanítani az eszményi emberszeretetre, hogy azt hirdetni tudja, a bírót meg kell tanítani az igazság felismerésének művészetére, az emberi társadalomban egymással küzdő eszmék értékelésére, az élet ismeretére, a munkáskezek megbecsülésére, s legfőképpen a munka szeretetére. Ekkor adhatjuk csak kezébe a törvénykönyveket, hogy az azokba befészkelődött önzést onnan el tudja űzni. Ekkor adhatjuk vállaira csak a palástot, melynek rendeltetése tiszteletet parancsolni, könyveket felszárítani, méltatlanságot orvosolni és az emberek keresett igazságát dicsőfényvel övezni! Az állam bírói hatalma az a trón, mely előtt kivont pallossal álljon a végrehajtó hatalom, hogy az igazságot megtagadni kész emberre lesújtson.

Nem ismerek fenségesebb államkormányzati kötelességet, mint egy ilyen bírói testület megteremtését. De alig van ennél nehezebb feladat!

Az életküzdelem hullámai e testület tagjait épp úgy hányják-vetik, mint akárki mást. A vesződéses élet itt is otthonos, a kenyér, a jövő, a család jóléte itt is a kérdések kérdése. A közös érdek közös erővel való megvalósítása itt is küzdőterre csalogat. Mindmeggannyi kísértő szellem, melyet feltétlen szükség leküzdeni, mert az igazság csak mankóra támaszkodva kerülhet napvilágra. És az ember itt is ember marad. Sokszor jogtalan előnyöknek részese; dologtalanságnak kedvezményezettje, végzett munkájának túlbecsülője, feladatok megoldására termelt erők önző elnyomója, mások testén való

érvényesülés verekedő kiküzdője. Csak úgy, mint az élet nagy oceánjában.

Az emberérték megrostálása szörnyű nehéz. Bármely harcvezetőnél közös emberi vonás szabadulni a több munkától, áthárítani azt dologra szokott vállakra. És mert minden embernek különböző értékű hajlam és természet jutott osztályrészül, mert nem minden ember hajlandó kifejtetni a beléraktározott erőket, mert sok csak kényszerű robotosa hivatásának és fölötte észrevétlenül suhan el az élet: ama palást varázshatalma alászáll, redői rongyolódnak. Újat, ismét ragyogót szőni százados munka. Nincs segítség, csak egy, a foltozás. Ámde ha tisztes lehet is a foltos ruha, a folt mindig megzavarja az egésznek összhangját és bizalmatlanságnak lesz a szülőoka.

Az igazságszolgáltatás dúslombú fáján rágódó betegség orvosságát abban is vélik feltalálni, hogy a testület tagjainak előmenetelét önműködő géprendszerrel valósítják meg. Következményeiben kiszámíthatatlan balfelfogás. Csak a pillanatnak kedvez, de a másik pillanatnak már ártalmára van. Az ember életének tartamát ismeretlen erők határozzák meg s ma százak jutnak egyenlő előnyhöz, míg holnap ugyanolyan jogot szerzett százak még egyszer annyi idő múltán érik el ugyanazt az előnyt, a holnapután következők pedig már nem orvosolható méltánytalanság miatt zúgolódnak. Ez az egyenlőségnek a tökéletes tagadása, mert a szorgalom és munkaszeretet soha sem lehet egyenlő a lustasággal és a dologkerüléssel! Ez a méltányosság kiirtása, mert a munka megbecsülésén épül fel a társadalom egyensúlya, ellenben a kontármunka tisztelete ingatja azt meg! Ez az az út, melyen, kérelhetetlenül alászáll ez organismus államérdekből minél magasabbra emelendő szintje, mert a kiváló erő elveszti értékét, a salak tolakodva hivalkodhatik egyenlő értékével! Ez az a mód, mely gyilkos kezekkel öli ki a hűek, a hivatásszeretők munkakedvét, mert a téglátrakó kőműves munkája nem lehet egyenértékű a »loggiák« alkotójával! Ez az a mód, mellyel egyedül lehet az igazságot keresők veszedelmére megteremteni a közömbösséget, a tudás gyűlöletét, azt a robotoló munkát, melynek közismeretű kedvetlen teljesítéséből dús kalász soha se termett! Ez az egyetlen mód az örökös viszály magvának

elhintésére és arra, hogy – évtized sem fog beletelni – s messze hangozzék az igazságszolgáltatás romlásnak indult gépezetének zakatolása!

Egyes jelenségek máris kiáltva kiáltanak, mert a munkateljesítmény minősége és mennyisége lefelé száll és míg a követelések sűrűn hangzanak fel, addig annak az önbírálata, hogy ezzel szemben egyenlő értékeket adunk-e hát viszont, bizony mélyen hallgat. A bírói kar függetlenségét megérdemelt anyagi javadalmazása mozditja ugyan elő leghathatósabban és itt bármely mérték sem lehet túl magas; azonban a végzett munka és a nemzet javára hasznosítható tudásnak a legkevesebb szolgáltatással való egyenlősítése meg fogja ölni azt a szellemet, melyet a társadalom bármely salakos áramlata eddig nem tudott bemocskolni.

Az életküzdelem terét nem az idealizmus márványkoczkáival rakják ki, hanem a realizmus egyenetlen durva kavicsával. Az igazságszolgáltatás hajlékának azonban márványdarabokból kell állania, s jaj annak a hajléknak, melyben mindennapos a harci lárma, ahol a szíveket elfojtott keserűség szorongatja, ahol a végzett munkájának egyenértékét a sokaktól különböző, közre értékesebb, szorgalomban, tudásban kiválóbbak nem nyerhetik el. Az igazságszolgáltatás papjától sokféle lemondást követel az élet; a lélekből igazán dolgozó kiválók szívébe lemondást ültetni, egyenlő a hivatás meg nem becsülésével.

Nincs egy tökéletesen hasonló falevél, nincs a világon két egyenlő egyéniség, nincs ember, ki a maga munkáját többre ne becsülné annál, mint amennyit megér. Kell tehát lenni egy értékmérőnek, mely mindenki dolgát meglátolja, értékfokozatait meghatározza és odasorozza, ahol az igazságot keresők érdekében méltó helyet talál. Ez az a sarkantyú, mely az embert többnek kifejtésére ösztönözni képes, mely magasabb célok megközelítésére hajtja az előretörékvőt, mely kényszeríti a rossz munkást, hogy jobbat szolgáltatson és ezzel maga is elismerje a kiválóbb érdemét!

Az erkölcs, a tehetség, a jellem ismeretének nehéz feladata itt nehezedik ólomsúlylyal az államkormányzat vállaira. Emellett legyőzni személyes vonzalmakat, elűzni hízelegve közeledőket, leleplezni a munkát fitogtatókat, félretolni a jog-

talán pártfogókat, a minden eszközzel érvényesülni törekvőket: emberfeletti munka ám! Pedig mindenütt, tehát az igazságszolgáltatás mezején is egyedül ez a bizalom buján termő földje. Az államkormányzat, ezer szemet, ezer fület és főleg ezer világos főt igyekszik szolgálatába szegődtetni, hogy célját a köz javát lehetőleg elérhesse.

Ha talán valaki azt mondaná, hogy az ember tagjait nem egyedül a fő irányítja és hogy a kéz, a láb, a nyelv nem úgy érzékíti meg a külvilágban az akaratot, mint ahogy azt a fő megszabja: akkor az nem ismerné az ember összealkotását. Ha valaki vitatná, hogy bármely intézmény életében nem az azt helyes és célravezető működésben tartó vezetés az első, úgy az az emberi társadalom előretörtetésének módjairól nem bírna fogalommal.

Az igazságszolgáltatás jósága, tiszteletet kiérdemlő és az emberszeretet megnyugtatóan gyakorló működése a hivatalokat vezető fők minőségének a kérdése. Ők amaz erjesztő kovászok, kik az anyagot rendeltetésére alkalmassá teszik. Ők azok, akiknek szellemi színvonalához iparkodnak közeledni a tagok. Ők azok, akiknek meleget sugárzó szeretete bajtársi érzelmeket fakaszt, homályos látása a torzsalkodás magvát hinti el. Ők azok, akiknek tudásán, méltányosságán emberismeretén épül fel a hivatal rendje, akik első őrallói a jogrendnek, az egységes jogvédelemnek, akik irányt szabnak, célzt mutatnak, a társadalom követelményeit legelső sorban észreveszik, beleillesztik a jogalkalmazás módjaiba, akik szeretetet és gyűlöletet ébresztenek, örömet és könnyeket fakasztanak.

Ők legyenek mintái a jellemnek, az erkölcsnek; a közvélemény ítélete a testület felől az ő egyéniségüknek súlyától függjön; az ő feltétlen tekintélyük legyen az a kristály darab, melyről a testület tagjaira szóródik a fény; ők öltsek magukra a valódi műveltség és tudás szerény ruházatát, hogy a lár-mázni kész üres hivalkodásnak a testületben szárnya se-gessék! ők legyenek azok, kiket szeretve és tisztelve, örö-müket leljék munkáikban a tagok és ne tekintsék a munkát kénytelen rossznak és semmi másnak, mint csak a kenyér-kereset eszközének.

Az igazságszolgáltatásba vetett bizalom így termi leg-szebb virágait!

Így van-e? Vagy talán vannak sokan, akiknek arravalóságát a születés selyemköntöse hirdeti, vagy ebből eredett pártfogás igazolja? Talán vannak, kiknek tudását szerencse adta kölcsön, tekintélyét a torkon akadó keserűség visszafojtott elhallgatása őrzi csak? Talán vannak, akiknek vészesen szűk látköre és egyoldalúsága a kiválóbb tagok elnyomásában találja meg a hiányok fedezetét, mert képtelenek megbírálni a munkának valódi becsértékét? Talán igen sokan a nap-számos-munka aprólékos kérdéseinek feszegetésében, a rendszabályozás léleknélküli gyakorlásában vélik betölteni hivatásukat? Talán nem is oly kevesen a tartalom nélküli főnöki, közre értéktelen hivalkodással ölik el a szorgalmat és munkakedvet. Végre talán mindenik erénye szívén hordozni azoknak sorsát, akikére sokszor egy életre kiható elhatározást gyakorol és nem található egy sem, aki minden elképzelhető magán- és közérdek fölé helyezné egyedül jogosultnak hitt saját érdekét?

Ha így van, ha vigasztaló csak az, hogy minden emberi alkotásnak ez az el nem kerülhető őshibája, akkor az igazságszolgáltatás bekötött szemű istennőjének alakját hiába faragta ki márványból a művész, hiába tett reá nyugalmas redőkben leomló ruhát!

Nem! Az ember szervező-, ítélő-, átformaló- és alkotóképessége nem ismer határokat. Amikor felismerte valamely dolog hibáját, amikor a társadalomban jelenségeket vesz és re, melyeknek addig föl sem tételezett hatása érezhetővé válik, amikor e jelenségek horderejéről, alapokairól meggyőződött: már segélyére is áll a javítás, a helyreállítás módjának és eszközeinek a gondolata.

Igaz, nem könnyű felismerni az emberek kiváló tulajdonait, mert hiszen ezer és egy ellenség küzd e képesség ellen mindannyiunkban; nem könnyű a biztos kezű, éles ítélőképességű, de mégis emberszerető hadvezér kiválasztása, de mégis jogos a közkatona kívánalma, hogy a vezér szeretetével édesítse meg fáradalmait, tudásának fölényével óvja őt meg a szakadékoktól és jelöljön számára biztos irányt; de mégis jogos a társadalom és a nemzet ama követelése, hogy az igazság győzelemre vezetése legyen katonáinak legelső rangú hivatása és erénye!

Minden építményt a tető óv meg az idő viszontagságaitól;

ha ez rossz anyagból készült, az idő romboló ereje csakhamar lehat a falakra. Az emberi alkotások és élő szervezetek élére állítottak azok a tetők, melyek óvnak a rombolástól, jelzik az épséget, melyeknek biztos szárnyai alá igyekeznek az üldözöttek, az igazságot keresők. Ha felépült a modern igazságszolgáltatás márványpalotája, az emberi önzés és bírnivágyás ostromával szemben a bizalmat csak a helytálló tető adhatja meg!

A társadalom életműködése ma már nagyon bonyodalmas-a jogélet mezeje beláthatatlanná nagyobbodott, melylyel szemben a falu szűk láthatára nem elég tanítómester. Ma már a jog és igazság művelője csak agyának legszélsőbb megfeszítésével haladhat előre. Ma már a vezető elmék és egyéniségek szerepe nem a seprés, hanem az alkotás, a nevelés, a tanítás, az útmutatás, az egységes irányok felkutatása és kijelölése, az élet szükségleteinek a felismerése, az emberek szenvedésének meglátása, az együttérzés megteremtése, az erőt és munkakedvet bénító tényezők kiküszöbölése. Ma már a repülőgépek korát éljük, mely ellenállhatlanul követeli, hogy a társadalom rendjének biztosítása céljából mindenkinek esze, karja és szíve helyén legyen!

Az államérdék megvalósítása százezer részre szakadó területen történhetik csak meg. Mindenütt az egyén akaraterején, lelkiismeretén, képességén fekszik a fősúly. Ebből merítheti csak az állam is a maga eszközeit, amikkel támogatásra, jutalmazásra siet.

Állam és egyén egy célra törő akarata a társadalmi béke alapja! Az állam találja meg azokat a módokat és eszközöket, miknek szolgáltatásával követelheti az egyéntől a közjó, az igazság, az emberszeretet munkálását. Az egyén ennek fejében adja működése legjavát és legelső sorban tanulja megismerni önmagát, saját értékét, hogy követelése saját maga előtt is igazolva legyen!

Mi e fejtegetések végeredménye? Abban az emésztő harcban, melyet a társadalom vív önmagával; abban a bámulatos termelésben, melyet e század az emberiség jóléte, haszna érdekében létrehoz, mely a maga elvitázhatatlan befolyását mindenre kiterjeszti; abban a kíméletet mások javai iránt alig ismerő egyéni haszonkeresésben, mely kevés kivétellel reásüti

bélyegét az ember cselekedeteire; abban a hatványozottan emelkedő irányzatot mutató törekvésben, mely az emberi gonosz indulatok eredő okait törekszik feltárni, mely a vagyoni, élet és erkölcs védelmét az emberszeretet jegyében óhajtja munkálni és ez alapon az emberértéket véli magasabb színvonalra helyezni: az igazságszolgáltatásnak jut osztályrészéül a legterhesebb, de legmagasztosabb feladat. Annak a hitnek és bizalomnak, melylyel az igazságát kereső ember hozzá közeledik, hasonlónak kell lennie ahhoz a bizalomhoz, amivel a gyermek ragaszkodik az ő atyjához.

A bölcs nemcsak a gyermek lelkét vizsgálja meg, ha a szülő iránti bizalom csökkenését látja, hanem fürkésző kutatása tárgyává teszi a szülőt is, hogy nem-e az ő szíve melegének lassú párolgásában fészkel az ébredező bizalmatlanság oka? Az ezer sebből vérző nagy társadalom ama gyermek, az atya pedig a sebeket gyógyítani hivatott igazságszolgáltatás.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közművelődés, nevelésügy.

A társadalmi tudományok nemzetközi közvetítő irodája.

(»Intermédiaire sociologique.«)

I. A KOHLER berlini egyetemi tanár által alapított »Nemzetközi Jog- és Gazdaságbölcseleti Egyesület folyóiratában két év előtt KOHLER-nek egyik tanítványa, POLLACK¹⁾, egy emlékiratot tett közzé, amelyben a tudományos kutatás támogatása végett nemzetközi szövetség alapítását kezdeményezte.

Az eszme nem volt egészen új, mert egyes tudományos intézeteknek már is vannak nemzetközi szövetségei²⁾ és Amerikában már tettek kezdeményező lépéseket³⁾ az iránt is, hogy amerikai és európai kutatók, könyvtárak és intézetek közt közvetítsenek, főleg a tudományos búvárkodást végzőket nemcsak irodalmi támogatásban részesítik, hanem készülékeket és természettudományi tárgyakat is kölcsönösen kicserélnek.

Az alapítani javasolt Nemzetközi Szövetségnek azonban új céljai is volnának. Feladata lenne: elősegíteni a tudósok egyéni munkáját az által, hogy gyorsan és mindenekfelett tökéletes alapossággal oldjon meg olyan részletfeladatokat, amelyek megoldását sokan kívánják, de amelyek eddig legalább teljes alapossággal nem voltak megközelíthetők. A Szövetség továbbá megkímélné a tudósok idejét és munkáját az által, hogy a tisztán technikai jellegű munkát elválasztaná

¹⁾ Megjelent az Archiv für Rechts und Wirtschaftsphilosophie, 1908. évi áprilisi számában.

²⁾ Ilyen az Akadémiák Nemzetközi Szövetsége, amely eddig négy nagygyűlést tartott. Ezen gyűlésekről a magyar küldöttek beszámoltak az Akadémiai Értesítő 1901. évf. 354. 1904. évf. 475., 1907. évf. 516 és 1910. évf. 417. és következő lapjain.

³⁾ MÜNSTERBERG: Der Amerikaner. II. 92.

a kutató munkától és az egyedül technikai jellegűek elvégzését alsóbb képzettségű vagy önálló búvárkodásra kevésbé alkalmas segédszemélyzetre bízna.

Az a »nemzetközi tudományos intézet« vagy iroda, amely az emlékirat szerint felállítandó volna, tanácskoznék olyan intézkedések felett is, amelyek alkalmasak lennének valamennyi culturállam tudományos intézeteit egységes szövetségben egyesíteni, valamint a tudományos munkásságot a többi állam kutatóit *közösen érdeklő minden kérdésben* az egész világon elősegíteni. Ez a támogatás történhetné tudományos munkák kölcsönzése, jutalomtételek kitűzése vagy a minden tudományzak számára fontos problémák megjelenése által.

Ez a vállalkozás természetesen nem veszélyeztetné a kutatók tudományos egyéniségét és az úttörő búvárok dicsőségét, ellenben belső szellemi összeköttetést létesítene minden culturnemzet közt, valamint előmozdítaná és támogatná a tudományos munka végzését.

II. Ismeretes e folyóirat olvasói előtt, hogy Brüsszel egyik 'legszebb parkjában néhány év előtt egy a tudomány iránt lelkesülő, gazdag nagy iparos (M. Solvay) a társadalmi tudományok céljaira intézetet »*Institut de Sociologie*« s abban fényesen és gyakorlatilag berendezett könyvtárt létesített, melynek különösen folyóirat gyűjteménye rendkívül gazdag.

Minthogy a berlini Tudományos Akadémia érdeklődött POLLACKNAK fennebb vázolt terve iránt, SOLVAY a f. évben akkép intézkedett, hogy a brüsszeli sociologiai intézet vállalja el a Nemzetközi Felvilágosító és Közvetítő Iroda tennivalóit is.

Az ilyképen megnyitott »*Intermédiaire sociologique*« feladata lesz egyes tudósok, tudományos egyesületek és intézetek közt kölcsönös viszonyt megállapítani olyképen, hogy módot nyújt nekik közös tudományos munkára és egymásnak tudományos támogatására.

Különösen a társadalmi tudományokban, ahol a kutatás nagyon eltérő irányokban folyhatik, a búvárkodásnak ez az egybekapcsolása nagyon üdvös eredményeket érhet el. Főleg lehetővé teheti azt, hogy a kutató tudós igen sok időt kiméi meg olyképen, hogy közvetlenül a legbiztosabb és legmegbízhatóbb forráshoz fordulhat s tájékozást szerezhet a felől, hogy az egész tudományos világban kik azok, akik valamely meghatározott körben dolgoznak, továbbá, hogy ezek minő munkálatokkal foglalkoznak ez idő szerint vagy foglalkoztak a legközelebb múlt időben?

Ezek figyelembe vételével az intézet, ha hozzá valamely részletkérdés felől megkeresést intéznek, a kérdésnek *legújabb és legteljesebb bibliographiáját* hajlandó a megkeresőnek megküldeni. Feladata ezenfelül *közölni azon egyének neveit*, akik

a szóbanforgó problémára nézve szaktekintélyek és azokkal olyan összeköttetést létesíteni, amelyet az érdeklődő tudósnak nehéz volna (esetleg nyelvi nehézségek miatt is) megtalálni.

Az intézetnek feladata lesz ezenfelül a különböző laboratóriumok, seminariiumok, stb. között a nyomtatványok, kiadványok kicserélése, a kutatások eredményeinek kölcsönös közlése, végre szükség esetén kezdeményezése annak, hogy az intézetben dolgozó kutatók vagy az illető intézetnek fiatal növendékei is kicseréltesenek.

A *társadalmi tudományok* köréből ezen sociologiai közvetítő iroda tevékenysége ki fog terjedni a következőkre: társadalmi gazdaságtan, jogtudomány, etnikai tudományok, bölcsészet, történelem, ethnographia, demographia, statisztika, a vallás, művészet, nyelv és irodalom története, tudományok története, lélektan, élettan, embertan stb.

Ebben a körben a kérhető információk a következőkre terjednek ki:

1. bibliographiai értesítések, 2. olyan egyének megjelölése, akik valamely meghatározott tudományos kutatást végeznek, 3. olyan társaságok és intézetek megjelölése, amelyeket valamely meghatározott célból alapítottak, 4. annak közlése, hogy valamely pontra nézve minő egyik másik állam törvényhozásának jelenlegi állapota, 5. felvilágosítások adása congressusok és tudományos értekezletek munkálatairól, ott kifejezett óhajokról, 6. felvilágosítások tervezett vagy folyamatban levő tudományos munkákról, 7. tudományos utazások és kutatások.

A felvilágosításokat francia angol, német, holland, olasz, stb. nyelven lehet kérni. A felvilágosítások adása díjtalan, azonban a Sociologiai Közvetítő Intézet csak olyan levelezésekre felel, amelyeket valamelyik tagja intézett hozzá.

III. Kissé vérmes optimismussal KÖHLER már előre látja azt az időt, amelyben »a külföldi tudományoknak, főleg a külföldi történelemnek és jogtudománynak megszámlálhatatlan kincsei az eddigi óriási nehézségek és jelentékeny munka- és idővesztés nélkül hozzáférhetőkké válnak a tudósok számára és amelyben mindaz, amit eddig sok fáradsággal csak szűkösen és tökéletlenül lehetett elérni, könnyedén, teljesen és a hézagosság érzése nélkül lesz majd elérhető.«

Habár ez a reménység a közel jövőben valószínűleg nem fog is megvalósulni, mindamelllett kétségtelen, hogy a brüsszeli intézethez hasonló nemzetközi irodák felállítása mindazokban a tudományokban, amelyeknek nemzetközi művelése kívánatos és szükséges, a culturnemzetek haladását jelentékenyen elő fogja mozdítani

Balogh Jenő.

Közgazdaság.

A drágaság kérdése

{Komáromi Sándor: A drágaság. Matlekovits Sándor előszavával és a pályázatról szóló jelentéssel. Az Országos Iparegyesület báró Kornfeld Zsigmond könyvtára. I. füzet. Budapest, 1910.

Dr. Bihari Károly: Az élelmiszerek drágasága. Az Országos Iparegyesület báró Kornfeld Zsigmond könyvtára. II. füzet. Budapest, 1910.

Zachár Gyula és dr. Bálint Béla: A drágaság okai Budapesten és elhárításuknak módjai. Az Országos Iparegyesület báró Kornfeld Zsigmond könyvtára. III. füzet. Budapest, 1910.)

A most »legactualisabb« közgazdasági napikérdést, a drágaságot tűzte ki az Országos Iparegyesület a báró Kornfeld Zsigmond emlékére kiírt pályázat tárgyául és ezen pályázat eredménye a három első füzete a báró Kornfeld-könyvtárnak, melyet most mindenféle buzgón forgatnak jeléül annak, hogy lassankint nálunk is szélesebb rétegekbe terjed a közgazdasági kérdésekbe való alaposabb betekintés vágya. Mennyire alkalmas e célra a Kornfeld-könyvtár három füzete, arra mindjárt rátérünk. Mindenekelőtt azonban annak az örvendetes és dicséretes voltát akarjuk kiemelni, hogy a fiúi kegyelet (a pályadíjat ugyanis a boldogult báró Kornfeld Zsigmond fia, Móricz, bocsátotta az Orsz. Iparegyesületnek rendelkezésre) ily közhasznú és magasabb szempontokat szem előtt tartó módon nyilatkozott meg. Bár talán ez a példa több követőre. Az is örvendetes, ha egy érdekképviselőt egy-egy, az érdekeltséget közelebről érdeklő kérdés alaposabb megvilágítására pályázatot ír ki. Mindazonáltal nem tudjuk elhallgatni, hogy szivesebben láttuk volna éppen a drágaság kérdésében, mely ma már az érdekképviselőtek egymásközi vitájába annyira bevonatott, és melyben tényleg nem egy tekintetben az érdekképviselőtek között természetes ellentét áll fenn, ha ebben a kérdésben egy a közgazdasági érdekeltség körén kívül álló fórum, a Magyar Tudományos Akadémia írta volna ki a pályázatot. Mert egyrészt az akadémiai pályakoszorú talán szélesebb körökből hozta volna a pályázókat, másrészt pedig, ha az összeállított bíráló-bizottság teljes biztosítékot nyújt is a tekintetben, hogy magasabb szempontokból bírálta el a beérkezett munkákat és a bírálók nevét az első füzetből mindenki megtudhatja, mégis nagy általánosságban a konkrét tényállást oly sokszor figyelmen kívül hagyó nagyközönség első sorban annak fogja betudni a füzetek közül főképp az

első kettőben a mezőgazdaság terén mutatkozó hiányok, valamint az agrárius irányú vámpolitika és a drágaság között kimutatni óhajtott összefüggést, hogy e munkák az Országos Iparegyesület pályázatára készültek. Pedig amint látni fogjuk, nem egy súlyos és sok tekintetben jogosult vád foglaltatik kiváltképp a KOMÁROMI-féle munkában a mezőgazdasági termelést illetőleg, mely vádak komoly és pártatlan megbírálásra nagyon érdemesek.

Ami azt a kört illeti, melyben a három munka mozog, az igen különböző. A legalaposabb munka, KOMÁROMI dolgozata, mindenekelőtt széleskörű adatgyűjtés alapján azt akarja megállapítani, hogy az élelmiszerkínálat világszerte csökkent. Számításai szerint a rendelkezésre álló husmennyiség a szükséglettel szemben 1880 óta absolute véve 7.8%-kal, viszonylag (t. i. a fogyasztóképesség emelkedésének figyelembevételével) pedig 19.8%-kai fogyott. Búzában, rozsban és árpában 1896 óta a kínálat viszonylagos kevesbedését 53-38%-ban számítja ki. Az egész Európára kiterjedő okok közül az erősen védvamos kereskedelmi politikát és a közterhek tetemes növekedését tartja legfontosabbnak. Kivált az első, a vámpolitika mai iránya erősen részes szerinte a drágaság felidézésében, mert nézete szerint »az újabb európai drágaság kiindulási pontja tulajdonképpen az amerikai olcsóság volt« (166. old.), mely a védvamos elzárkózást magával hozta. Magyarországra vonatkozólag ugyanezek az okok fokozott mértékben érvényesülnek. Amint a földművelésügyi minister tavaszi állatösszeírási eredményeiből következteti, Magyarország állattenyésztése nemcsak hogy nem fejlődik, hanem egyenesen hanyatló irányt követ, a növénytermelés pedig nem elég belterjes. Ehhez járul azután nálunk még egy a piacaink kínálatát erősen befolyásoló tényező: nagy es nem egy tekintetben erőltetett kivitelünk. Az ez által elvont nagy mennyiségek azok, melyek gabonában, állatokban és állati termékekben egyaránt káros módon csökkentik, főképp a termelők belföldi árainak emelése végett a kínálatot és ez által első forrásai a drágaságnak. A közterhek szintén tetemesen emelkedtek. Legkevésbé a földadó, mivel szemben éppen a városi lakosság részéről nagyobb és kiterjedtebb fogyasztása folytán fokozott mértékben viselt fogyasztási adók tetemes emelkedést mutatnak. Legerősebben ez természetesen a fővárosban érvényesül, minélfogva itt legnagyobb a drágaság. Kimutatja, hogy p. o. 1906-ban a fogyasztási adóbevétel 16.9%-át szolgáltatta a főváros lakossága, holott az összes népességnek az csak 4.4%-a volt. Hozzájárulnak azután ezen közterhekhez azok a terhek, melyeket a főváros lakossága a közéletmezési intézményei után visel és amelyek majdnem ugyanoly mértékben terhelik Budapest lakosságát, mint a gazdag Parisét. Jelenté-

kényen fokozza még a bajt azután a főváros élelmiszerkereskedelmének a rendezetlen volta, mely a nagyobb kereskedőkre a detaillirozás terheit is ráhárítja, a kisebb árusokra pedig az áru beszerzésének a kockázatát, holott, ha volna nagybani élelmiszerkereskedésünk, mely kellő tőkével képes volna a hozatalok állandóságát és az árúk megfelelő osztályozását biztosítani, az ez által a kisárusok helyzetét is nagyban könnyítené, mert úgy a nagykereskedő, mint a kisárus csak a saját üzlete természetének megfelelő kockázatot volna kénytelen viselni. Hogy a közvetítő kereskedelem jogosulatlan törekvései és árfelhajtásai okoznák a drágaságot, azt KOMÁROMI határozottan tagadja és ióképp azzal igyekszik megczáfolni, hogy a zöldségféléknél igen erős az áremelkedés, bár itt nagyrészt a főváros környékének termelői állnak szemben a fogyasztó közönséggel.

BIHARI munkájának első fele nem a drágaság okainak kutatásával foglalkozik, hanem inkább annak terjedelmét kívánja megállapítani és ez az a terület, melyen munkája legjobban megfelel. Részletesebben foglalkozik a drágaság elleni mozgalom történetével is. A drágaság okainak kutatásakor nincs elég áttekintése és idevágó fejtegetései igen szétfolyók. Egyenkint előveszi az állattenyésztés, a növénytermelés egyes ágait, az élelmiszerkereskedést, a kivitelt-bevitelt, hogy azonban a legtöbb tárgynál néhány odavetett megjegyzéssel beérje. Szerinte a halállomány csökkenésétől az erdőirtások miatt gyakoribbá lett nyári szárazságokig, az ipari fejletlenségünkből folyó ^gyarmati« helyzetünktől élelmiszeriparunk tökeszegénységéig, a Magyar Folyam és Tengerhajózási Részvénytársaság és Duna-gőzhajózási Társaság kartelljétől a fővárost környékével összekötő viczinális vasutak hiányáig, a bővebb aranytermelés okozta pénzürtékcsökkenés, az élelmiszerhamisítások, az »ingenyélők tenyésztése jótékonyság által« mindmegannyi okai a drágaságnak, úgy, hogy önkéntelenül kérdeznünk kell, miért nem okoztak ezek az indokok, melyek közül igen sok éppen nem újabb keletű, már régebb tarthatatlan drágaságot? A BIHARI-féle munka általánosságokban maradó és néha azután túlságos apró részleteket kiragadó természetéért főképp szép és tanulságos graphikonjai engesztelnek ki. Megtáláljuk ezek között Budapest hús és szeszfogyasztásának fejenkinti ingadozásait, ezek összehasonlítását München húsfogyasztásával, fontosabb élelmiczikkeink árának a hullámzását különböző részletes feldolgozásban és a világ aranytermelésének az alakulását. Az áralakulás tanulmányozásánál jó segédeszközül szolgálhatnak úgy ezek a graphikonok, mint a munkában felhalmozott adatok.

ZACHÁR GYULA és BÁLINT BÉLA közös dolgozata a legnagyobb hangon, de a legfelületesebben megírt munka. A szerzők szerint helytelen máshol keresni a drágaság okát, mint

abban, hogy a születési többlet a lakosságot állandóan növeli (21. old.). A nagy Németország szaporulata Magyarország szaporulatához úgy viszonylik, mint 5 a 10-hez, tehát az élelmszerkereslet is nagyobb mértékben növekszik nálunk. Szerzők azonban némileg érzik, hogy a lakosság szaporodása és a drágaság között a viláfgorgalom korában egy abba bekapcsolt országra nézve mégsem egész helyes *közvetlen* kapcsolatot keresni és arra is rámutatnak, hogy nálunk kiváltképp az iparra való áttérés nem történt kellő mértékben és így népünk termelő ereje szaporodásával nem fejlődött arányosan. Emez, a »statisztika beszélő számaiból« levont általánosabb következtetések után szerzők a fővárosban mutatkozó hús- és élelmszerdrágasággal, a lakás- és a cseléddrágasággal foglalkoznak részletesebben. Sem a feldolgozás nem rendszeres, sem pedig a felhozott adatok és szempontok nem újak. Mindazonáltal egykét, persze inkább csak odavetett és rendszeres érvelésbe nem illesztett eszmét találunk ebben a munkában is, mely egyébként nagyjában az átlag fogyasztó szemével nézi a drágaság kérdését. Így p. o. rámutat a munka arra, hogy Budapest élelmezése főképp egyes, éppenséggel nem mindig a közelségük folytán arra hivatott községek részéről történik és hogy élelmszereket a vásárcsarnokba nagyjában állandóan ugyanazok a községek szállítanak, melyek ily módon monopolizálják a főváros ellátását. De itt nem lett volna szabad a szerzőknek oly szólamoknál megállani, mint az, hogy »a vásárcsarnok pár községet favorizál«, hanem törekedniük kellett volna ezen körülmény okainak alaposabb felderítésére. Más helyen azon panaszkodnak a szerzők, hogy kereskedelmünk nem készfizető, hogy hitelbe vásárol és ezzel drágítja az árút, sőt a külforgalmi statisztika alapján a behozott árúkat illetőleg határozott számban is kifejezik az ez által okozott veszteséget és azt 156 millió koronára teszik (14. old.), de tévednek itt abban, ha azt hiszik, hogy magában a hitelbe vásárlás ily veszteségeket okoz. A fizetési hitel a modern kereskedelembe, ha még oly szolid is, nagy szerepet játszik; inkább arról lehetne panaszkodni, hogy kereskedelmünknek ezen soliditás ellen nem ritkán elkövetett vétségei drágítják hitelünket, mit szerzők azután érintenek is.

A három munka tartalmának csak nagy vonásokban való vázolója után is könnyen tisztában lehetünk azok értékével és azzal az iránynyal is, melyben javaslatok, az élelmszerdrágaság elhárítására irányuló terveik mozognak. ZACHÁR GYULA és BÁLINT BÉLA adatok tekintetében is legkevésbé értékes munkája egyrészt egy közgazdasági védőegyesület alakításában, mely a drágaság okait állandó figyelemmel kísérné, másrészt pedig főképp állami intézkedésekben véli feltalálni az orvoslást. A szerzők előtt a termelésnek és fogyasztásnak erősen állam-

socialistikus képe lebeghetett. Szerintök. ha az állam a lakosság évenkénti szaporodását számba venné és ennek a következményeit az által levonná, hogy megállapítaná »a fogyasztási szükségleteket s megszüntetné egyhelyt a túltermelést és tanácsot adna máshelyt a szükségletek előállítására: megszűnne a drágaság és ezzel a százféle mozgalom a bérek és termékárak felemelésében.« (21.) Szerintök »az okszerű munkabeosztás, hogy a nemzet családtagjainak megélhetése biztosítva legyen, elsősorban az állam s másodsorban a községek vezetőinek kötelessége« (27. old.) Hogy az állama magánvállalkozási rendszer korában hogyan teljesítse e »kötelességeit«, arra vonatkozólag nem ad és nem is adhat a füzet útmutatást, valamint teljesen homályos állítás az is, hogy »nem irányítjuk az árak alakulásait, hanem hagyjuk, hogy az önmagától keletkezett ár akár csak a szabályozatlan Tisza vize, mindent elöntsön.« (77. old.) Az árak bizonyos arányítása, amint arra SCHMOLLER¹⁾ újabban rámutatott, mai gazdasági rendünkkel is idővel jobban lesz összeegyeztethető, mint azt a manchesterismus gondolta, de ehhez a vállalatok szervezkedésének újabb fejleményei és esetleg a capitalistikus. termelés újabb hajtásai szükségesek. Hogy azonban az árakat csak úgy »alakítsuk^, arról az, akinek az ár keletkezéséről és lényegéről csak kis tájékozottsága van, nem beszélhet.

BIHARI javaslatai csak oly szétfolyók, mint a drágaság okaira vonatkozó fejtegetései, Az összes termelési ágak fejlesztésén kívül nem egy megfontolandó concret indítványt tesz. így p. o. a mintagazdaságoknak lehető szaporítása, melyre egyébként a törekvés meg van, igen kívánatos. A mezőgazdasági főiskola felállítása is nagyban hozzájárulhatna a termelés okszerűbb irányításához. De BIHARI javaslatainak nagy része ismét csak oda van vetve a nélkül, hogy a keresztülvitel módja is meg volna jelölve. így p. o. azt mondja, hogy öntöző-csatornák létesítendők (ezzel szemben tudjuk, hogy a földművelésügyi tárczának a törvényhozás részéről támogatott eme törekvései eddig nagyrészt hajótörést szenvedtek a birtokosság közönyén), hogy továbbá az árképződésre a hatóság olyan befolyást gyakoroljon, hogy egyenlő áldozatért mentől többféle élelmicikk ugyanazon tápláló értéke legyen vásárolható stb. Azt is kívánja, hogy a fogyasztók előítélete a lóhússal, juhhússal szemben stb. eloszlatható. Hogyan történjék ez az elosztatás? A kartelleket illetőleg elzárási büntetést kíván a szerző, nyilván nem lévén tájékoztatva a felől, hogy ezzel az eszközzel már megpróbálták a kartellek ellen harcolni, de sikert nem tudtak elérni. Még

*) Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre. 1-G. Aufl. II. Theil 122. old.

csak azt akarjuk felemlíteni, hogy a mezőgazdasági érdekvépviselet szervezésében is a drágaság elhárításának az eszközt látja BIHARI, holott a gazdák szervezkedése köztudomás szerint éppen az ellenkező irányt szokta erősíteni.

Legkomolyabban KOMÁROMI SÁNDOR javaslatai veendőek. Ő helyesen felismeri, hogy a termelés fejlesztése, a szállítás könnyítése, az erőltetett kivitel kedvezményeinek a leszállítása és a közélélmzési intézmények túlságos fiscalis szempontból való kihasználásának a megakadályozása elhárítaná egy részét azoknak az okoknak, melyek a drágaságot mint helyi tünetet előidézik. Ezért helyesen követeli a növénytermelés kereteinek törvényhozási szabályozását; ahogy a törvényhozás az állattenyésztésről is törvényt hozott, úgy tényleg kívánatos volna a növénytermelés fejlesztésének eszközeit intézményszerűleg megállapítani. A fuvardíjak átvizsgálása is fontos, mert néhol egyenesen ezek ösztönöznek kivitelre és a közélélmzési intézményeknek túlságos pénzügyi kihasználásának is gátat kell vetni, mert nem tekinthető egészséges állapotnak az, ha Bécsben 17, Berlinben 3.5 korona esik a közélélmzési intézmények után a lakosságra fejenként, Budapesten pedig 4.08 korona. Ha helyes a szerző azon számítása, hogy évenként mintegy 5 millió korona terhet visel a főváros lakossága a közélélmzési intézmények után, ez is a pénzügyi szempont túlságos előtérben állásáról tesz ez intézmények kezelését illetőleg tanúságot, épp úgy, mint a szerző azon számítása, melynél fogva az első 30 év alatt a budapesti marha vásártér átlagos jövedelme 17.82% volt.

Általában KOMÁROMI számításainak az eredménye több irányban komoly megfontolást érdemel. így p. o. az a számítás, melyet arra vonatkozólag eszközölt, mily mértékben fogyasztja a mezőgazdasági népesség saját termékét, egész más színben tünteti fel azt az érvet, hogy a mezőgazdaság alsó rétegeit a drágaság nem érinti, sőt azoknak egyenesen előnyére van. KOMÁROMI ugyanis arra az eredményre jut számításában, hogy a törpegazdaságokban, átlag öt tagból álló családdal számítva, 80 kgnyi kenyérgabona és 70 kgnyi burgonya esik egy-egy főre és hogy ennél fogva már a törpegazda is élelmiszerek vásárlására van utalva, hacsak részes műveléssel a hátralevő mennyiséget meg nem szerzi, mi pedig, kivált egyes vidékeken egyre nehezebb lesz, amint arra a mezőgazdasági munkáskérdésről irt német munkájában gróf MAILÁTH JÓZSEF¹⁾ is rámutat. A mezőgazdasági munkásnál természetesen a pénzber terjedésével, melyet a törvény is előmozdít, az élelmiszer vásárlás még nagyobb mértékben lép előtérbe. Sajnos, az

¹⁾ Studien über die Landarbeiterfrage in Ungarn. Wiener staatswissenschaftliche Studien. Bd. V. Heft II. p. 59.

állatok befolyását illetőleg KOMÁROMI ily számítás eszközlését elmulasztja, holott az különös érdekléssel bírna. Itt ugyanis a szegény sorsú mezőgazdasági népesség érdekeltsége nem tagadható, mindamellett másképp jut kifejezésre az egyes állatok szerint. A sertésnél kétségkívül a legnagyobb, míg a szarvasmarhánál első sorban a hizlalt állat ára emelkedvén, melyet a paraszt csak egyes vidékeken állít elő, érdekeltsége távolról sem oly nagy, mint a nagybirtokosé és a szeszfőzdetulajdonosé.

Komolyan gondolkodóba kell, hogy ejtsen bennünket az is mezőgazdasági és általában gazdasági politikánk irányának helyes voltát illetőleg, ha azt olvassuk KOMÁROMI munkájában, hogy 100 hold megművelésére 1890-ben 12.8, 1900-ban pedig 18.5 munkás jutott átlag, holott hivatalos adatok szerint a belterjes földművelés 21-30 munkást kíván 100 hold földre. A húsfogyasztás csökkenését illetőleg felhozott adatai is súlyosan esnek a mérlegbe. A főváros húsfogyasztása ugyanis 1898 óta, amidőn 52.3 kg. volt fejenként, 1906-ban 44.4 kg.-ra súlyedt fokozatosan. Valószínű emellett, hogy a vidéki lakosság húsfogyasztása is csökkent. Hiszen az árak emelkedése arra indítja a mezőgazdát, hogy amit csak nélkülözhet, pénzzé tegyen. így tehát az egész vonalon a táplálkozás színvonalának a súlyedését idézi elő a drágaság, mi a nemzet munkabírását, melyet a nemzetközi verseny mindjobban próbára tesz, nem növeli.

Kívánatos lett volna, ha KOMÁROMI azokba az indokokba, melyekre a drágaságot visszavezetni kívánja, jobban bele-mélyedt volna. Hogy egy példát hozzunk fel, nem tarthatjuk elegendőnek a kivitelünknek némely vonatkozásában való egészségtelen voltára utalni, vagy annak az okát a kiviteli kedvezésekben keresni. A kivitelnek nyújtott szállítási kedvezmények bizonyára növelik a kivitelt, de aligha teremtik meg azt, legalább szélesebb körben. Itt mélyebb okokkal állunk szemben, melyek elseje kétségkívül az, hogy mezőgazdaságunk oly első rendű, kitűnő termékeket termel, hogy azokat akkor, midőn nemzetközi alapon szerveztetett a kereskedelem és a gazdag országok kereslete is verseng érettük, Magyarország maga nem tudja gazdaságosan elfogyasztani. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor egyrésztől nem fogunk mezőgazdaságunknak szemrehányást tenni azért, hogy termékeinek egy tetemes hányadát a külföldre adja el, másrészt azonban más színben fogjuk a mezőgazdasági termények behozatalának a kérdését és ennek a behozatalnak mezőgazdasági terményeink áralakulására gyakorolható befolyását is látni, mint amilyenben azt mezőgazdasági érdekképviselőnk feltüntetni szereti. Érdekes lett volna p. o. az is, ha mezőgazdasági kivitelünk és birtokmegoszlásunk között összefüggést

keresett volna a munka. Bár tudjuk, hogy p. o. a szövetkezeti alapon szervezett dán kisgazdák is exportálnak húst, tejet, vaját és tojást a jól fizető angol piacra, mégis a kisgazdaságok túlsúlya mellett a kivitel is sokai egészségesebb mederben folyik, mint a nagybirtok túlsúlyánál, mert a nagybirtokot a rendelkezésre álló nagy mennyiségek, melyek a vele való összeköttetést a külföldi importeurre előnyössé teszik és a nagy mennyiségeknél mindig előnyösebb szállítási feltételelv sokkal jobban csábítják a külföldre, mint a közép- és kivált a kisbirtokot, melynek termelése sokkal egyenlőtlenebb is.

Szerettük volna mélyebben megvilágítva látni azt is, miért nem fejlődik termelésünk kellőképp, mint azt a szerző állítja és miért növekszenek közterheink. Ezek sem véletlen jelenségek, hanem mélyen fekvő okokra vezethetők vissza.

Végül még csak egy megjegyzést kívánunk tenni. Azt kívánjuk megállapítani, hogy az előttünk fekvő három munkában újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy közgazdaságtani elméleti tudás nélkül egy még oly gyakorlatinak látszó kérdés sem oldható meg helyesen. Legjobb példáját ennek az első munka szolgáltatja, mert azt bizonyítja, hogy egy határozottan jó közgazdasági érzékkel bíró szerző, minő KOMÁROMI SÁNDOR sem képes erre. Illustratioul csak arra akarunk rámutatni, hogy mily sekélyek a három munkában (mindegyik nem is érinti ezt a kérdést) a pénz értékváltozására vonatkozó megjegyzések és hogy mindhárom munka szerzője az ártörvények közül csupán a kereslet és kínálat törvényét ismeri, holott ma már minden közgazdasági tankönyvben olvasható, hogy ez a törvény közhelylyé és üres hüvelylyé válik, ha nem ismerjük a mögötte rejlő tényezőket és az azok működését kormányozó törvényszerűségeket. A közgazdasági elméleti érzék és tudás fejlesztése nélkül nem fogunk közgazdasági gyakorlati kérdéseink megoldására megfelelő erővel rendelkezni.

Mint adatgyűjtemény természetesen mindhárom munka értékes, eltekintve attól, hogy a bíráló bizottság felhívása daczára csak KOMÁROMI egészítette ki nagyobb gondnal a forrásokra való hivatkozással munkáját.

Politika.

Amerika jövője.

(Firmin Roz, *L'Énergie Américaine. Évolution des États Unis.* [Bibliothèque de Philosophie Scientifique.] Paris, 1910.)

A legutóbbi idők eseményei, melyek Braziliában és Mexicóban végbementek, ismét aktuálissá tették Amerikának és jelesül a közép- és délamerikai, úgynevezett latin köztársaságoknak sokat vitatott problémáját. Ez utóbbi államok lassú, de folytonos decadentiája, melyet csak néha-néha szakít meg – és egyben siettet – egy-egy forradalomnak vagy államszínynak felforgató és megrázkódtató hatása, kihívó ellentétben áll, az északamerikai Egyesült-Államoknak feltartóztathatatlanul fokozódó fejlődésével, egyre növekvő expansiv erejével, haladásával. Ez az expansiv erő az Unió nyíltan bevallott, sőt önértzetesen hirdetett céljai között fontos szerepet játszik: a panamerikanizmus e hatalmas államok uralmát követeli Amerika összes államai fölött, ha egyelőre nem is formális meghódítás, gyarmatosítás avagy bekebelezés, de mindenesetre legalább is a teljes gazdasági kiaknázás útján. Az erőtől duzzadó, energikus angol-szász faj immár félelmesen nagy birodalma úgyszólván kardcsapás nélkül, minden nagyobb erőfeszítés mellőzésével közeledik céljának elérése felé; folyton növekvő vonzó ereje és beolvasztó képessége – mondhatni – a természet folyományaképpen falja fel a magukban tehetetlen, lejtőre jutott spanyol-portugál köztársaságokat, melyek önállósága immár úgy látszik csak idő kérdése. Es e decadens államok nem lesznek majd egy európai államnak sem prédái; a Monroe doktrínának érvényesülnie kell a legextenzivebb értelmében. Nem véres háborúk fogják e problémákat megoldani, amint ezt egyes fantastikus regények írói a maguk túlcsigázott képzelő-tehetségükkel elgondolták, a kondor-keselyű és sasok nem fognak ádáz tusákat vívni, amint azt az e fajta irodalmi termékek címlapjai illusztrálják: az Unió térfoglalása magától értetődő, természetes jelenség, melynek be kell következnie, ellenállás és megrázkódtatás nélkül...

Íme: ez az északamerikai Egyesült-Államok programja és felfogása e kérdésben; ezt hirdeti fennen a Washingtonban székelő központi iroda, mely egyelőre csak társadalmi és gazdasági alapon, de a legnagyobb energiával és szívós kitartással folytatja a nagy propagandát e végső cél elérésére.

Hogy mi ebből a realitás és mit tett ahhoz hozzá a pan-amerikánusok chauvinistikus túlzása? ezt ma még valóban nehéz volna *eldönteni*. De *hozzászólani* lehet és érdemes: legalább is ezt bizonyítja az a körülmény, hogy e nagy probléma tudományos irodalma folyton gazdagabb lesz. Természetes, hoo-y ez az irodalom részben csak *külsőleg* éri el a tudományosság látszatát, lényegileg azonban a fantastikus regények színvonalán áll: angol, francia és német nyelven irt munkák egyaránt bőven találhatóak e művek között, mintegy pendantjával az európai helyzet jövőjével foglalkozó Dreadnought- és léghajócsatákkal fűszerezett hasonló korrajzoknak. Az ilyen »adalékok« bizonyára kevésbé tarthatnak számot figyelemre a probléma komoly politikai vagy sociologiai megvilágításánál. Annál nagyobb a jelentősége azoknak a valóban alapos tanulmányon felépülő vizsgálódásoknak és fejtegetéseknek, melyek nemcsak a történelem helyesen leszűrt tanulságait veszik alapul következtetéseik levezetésében, de egyszersmint a viszo-nyoknak reális ismeretét sem nélkülözik.

Ilyen természetű munka FIRMIN Roz-nak előttünk fekvő épp oly alapos, mint érdekesítő munkája, melyre – épp tekintettel az amerikai actualis eseményekre – érdemesnek tartjuk e folyóirat olvasóinak figyelmét fölhívni.

A 331 oldalra terjedő tanulmány túlnyomó nagy részében az *Északamerikai Egyesült-Államok* viszonyaival foglalkozik, ismertetvén a hatalmas birodalom kialakulását kezdetől fogva mindama vonatkozásaiban, melyek történelmi, politikai és sociologiai szempontból fontossággal bírnak. De gyér tendenciája, melylyel az egyes mozzanatokat tárgyalja, valamint különösen végső következtetése, melyeket okfejtésének conclusióképpen a mű legvégén megállapít, felismerhetetlenül mutatják, hogy a könyv voltaképpen nem a hatalom teljességében fénylő angolszász világhatalommal, hanem a pusztuló és visszafejlődő *latin köztársaságokkal* törődik: az Unió viszonyainak részletes tárgyalása az ellentétnek fokozottabb megvilágítása céljából történik: *contraria iuxta se posita magis elucescunt*. Irányzata: a *tanulság* e spanyol-portugál köztársaságok számára, különösen abban a tekintetben, hogy belássák: mennyire helytelen irányban haladnak és mennyire ferdén ítélik meg feladatukat, ha azt hiszik, hogy az Unióban érvényesülő *democratia* tételeinek átvétele javukra válik és hogy ilyen módon ugyanarra az eredményre juthatnak, mint az Unió. így azután a munka kettős szempontból bir kiváló jelentőséggel: egyfelől politikai tanulságot nyújt Közép- és Dél-Amerikának, másfelől az Unió kifejlődésének igen alapos és értékes leírását adja.

A mű hat főrészből áll: az első az »egyént és társadalmat« állítja szembe egymással és tárgyalja a népesség különböző

elemeit, a környezetet, az amerikai ember lélektanát és az amerikai társadalmat. A bevándorlások ismertetése, kezdve a legelső gyarmatosítástól majd a fizikai és földrajzi viszonyoknak leírása, a természetadta kincsek jelentőségeinek ecsetelésével, valamint az amerikai karakternek jellemzése teszi különösen értékessé e fejezetet, mely ilyen alapon teszi érthetővé a yankee ismeretes energiáját, a kockáztatástól vissza nem riadó kezdeményező erejét, intelligenciáját és végül a társadalomnak egész jellegét.

A második főrész, mely a gazdasági kialakulásnak van szentelve, négy fejezetre oszlik. Az első a mezőgazdasági korszakot ismerteti, kapcsolatban a Dél és Nyugat felé meginduló terjeszkedésekkel és a rabszolgaság kifejlődésével. A csatornák, vízi utak kiépítése, valamint a gőzhajó- és vasútépítés szerepének ismertetése teszi e fejezetet különösen érdekessé. Az ipari termeléssel foglalkozó második fejezet mintegy előkészíti a harmadik és negyedik fejezetben foglalt fejtegetéseket, melyek azt a gazdasági expansiót, mely az Unió mai ipari és kereskedelmi versenyképességét irányítja behatóan jellemzik. Itt tárgyalja a szerző a kartelleket, trustöket, a kis- és nagyipar viszonyát, az Unió vámpolitikáját; itt foglalkozik a socialis és munkás- viszonyokkal, párhuzamot vonva többek közt az amerikai associatiók és az angol Trade Unionok között.

A harmadik főrész a »nemzeti eszmé«-t jellemzi. Az amerikaiak nemzeti szelleme, mint részletesen kifejti, első sorban a vallásossággal függ össze, éppúgy, mint viszont a vallásos eszme első sorban nemzeti. Ily módon a különböző egyházak hazafias közreműködése eredménynyel volt keresztülvihető. Fölötte érdekes és tanulságos itt a munkának az a része, mely a catholicismus haladását, nemzeti jelentőségét mutatja ki. A nevelés- és közoktatásügy ismertetésével aránylag keveset foglalkozik. De az itt említett momentumok ecsetelése bőven elégséges volt ahhoz, hogy szerző érthetővé tegye az Egyesült-Államoknak azt a nagy *felszívó erejét*, melylyel a bevándorló tömegeket úgyszólván gőzerővel olvasztja magába és melylyel »amerikai«-vá teszi minden új lakóját, nemcsak jogilag és forma szerint, de érzelmre nézve is.

A negyedik és ötödik főrész a szellemi (főleg szépirodalmi) és politikai kialakulást ismerteti; különösen tanulásos az utóbbi, mely kezdettől fogva végigvezeti az olvasót az Unió alkotmányának történelmi fejlődésén: a Nagy-Britanniától való elszakadás pillanatában azonnal megnyilvánul a különböző nagy localis csoportosulásoknak függetlensége. Ezek az önálló, egymástól független csoportok saját jól felfogott érdekükben szabad akaratból törekednek az egyesülés felé. Ezt a szempontot kell figyelembe venni, ha a létrejött szövetség termé-

szetét helyesen akarjuk felfogni. A secessio és rabszolgaháború alapos tárgyalása rendjén mutat rá a rabszolgakérdés fontosságára, úgy tér át a jelenleg létező pártalakulás eredeti gyökerének kikutatására. És mindezeknek az előzményeknek előrebocsátásával jellemzi az imperialismust, minden eddigi következményével és politikai jelentőségével kapcsolatban.

A hatodik fejezet végül azokat a problémákat veti föl, melyek az Egyesült-Államok mai politikai köreit foglalkoztatják: az *Imperialismus* és *militarismus* viszonyát, a *socialis* problémát és végre a *faji kérdést* (néger és japán).

Mindezeket a szerző főleg azért mondta el, hogy a »*Conclusiókra*« ráterhessen: összehasonlítva az Unió állapotát a közép- és délamerikai spanyol-portugál köztársaságok helyzetével, megállapítja a kirívó ellentétet. És ezt nem hajlandó ugyanazokkal az okokkal igazolni, melyek egyes latin fajú – főleg spanyol – írók részéről nyilván mintegy mentsésképpen fölhozottak: nem ismeri el azt, hogy a spanyol hódítóknak nehezebb helyzete és nagyobb energia-pazarlása a meghódításnál vonta volna maga után e köztársaságok decadentiáját. Szerző inkább a két faj (angolszász-latin) közötti különbségben, és pedig jelesül ez utóbbi faj *inferioritásában* látja a különbség okát. De még ennél a szempontonál is nagyobb fontosságot tulajdonít az államszervezet minemiségének. És itt állítja föl tételét, mely – természetesen – nem egészen új, de amely a dél- és közép-amerikai államok politikusai számára mégis igen becses tanulságul szolgálhat: hogy a democratia a maga lényeges vagy esetleges attribútumaival, mint pl. első sorban a népnek közvetlen és intensiv részesedése az államhatalomban, általános szavazati jog stb., magában véve éppen nem az a csodatevő orvosszer, melylyel mindenféle állam a maga politikai, közgazdasági és társadalmi bajait teljes biztonsággal és eredménynyel gyógyíthatja. Rövidlátás azt hinni – úgy mond, – hogy az Unió az ő jelenlegi hatalmát, erejét *annak* köszöni, hogy demokratikus alapon szervezkedett. Ez össze tévesztése az oknak az okozattal. A dolog sokkal inkább úgy áll, hogy az Unió *azért volt* képes a democratiát megvalósítani, mert *arra ereje és hatalma volt*, mert elérte a megerősödésnek, a consolidátiónak azt a fokát, mely mellett a democratiát meg lehetett valósítani. »Ce n'est donc pas parce qu'ils sont en démocratie que les États-Unis ont la force dont nous les voyons donnés et qu'ils ont pu accomplir les grandes choses dont nous leur envions la gloire: c'est parce qu'ils étaient capables de cette oeuvre qu'ils ont pu réaliser une démocratie.«

Ugyanaz az Amerika, mely a democraticus elvek megvalósítása mellett ezt a hatalmas birodalmat létrehozta,

viszont felmutat nem kevesebb, mint tizenöt tehetetlen, és pusztuló democratiát a szóban forgó spanyol-portugál anyanyelvű köztársaságokban. Ezek – vesztükre – azt képzeltek, hogy ha az Unió alkotmányának főbb tételeit recipiálják, elvetvén az addig sokkal nagyobb fegyelmet tartó monarchicus vagy aristocraticus elvet, ugyanazt az eredményt érik el, amit az Unió. És az eredmény siralmas lett: a democratia óta egyes családok, vagy éppen személyek önző tusakodásában merül ki egész állami és alkotmányos életük. A délamerikai államok meghonosították az amerikai democratia külsőségeit, anélkül hogy vizsgálták volna: talál-e az erőviszonyaikra ez a democratia. A külsőségek meg is vannak: általános szavazati jog, parlament stb.; de mi *ebből a realitás?* A múlt hagyományait parancsszóra ellökni nem lehetett a nélkül, hogy ezek meg ne boszulják magukat. »Le passé, qui ne perd jamais ses droits, pèse sur ces nations artificiellement improvisées, et, au lieu de les soutenir, il les écrase.« (323.) íme, ezért oly nyomorúságosak az állapotok ezekben az országokban és ezért lehetséges, hogy a democratia az egyik államot felemeli, a másikat lesújtja.

A democratiának tehát magában véve nincsen »mágikus hatása«. Csak olyan népeknek való, melyeknek traditiói, múltja és eszménye azzal tényleg megegyezik. Az ilyen nemzetek azt egész természetszerűen fogják megvalósítani. Dél- és Közép-Amerika népei nem tartoznak ezek közé; helyesebben tennék tehát, ha oly kormányrendszerhez ragaszkodnának, mely az ő temperamentumuk és hagyományaik mellett inkább alkalmas az állam megerősítésére. Csattanós példa erre *Brazília* és *Mexico*, melyekkel a szerző behatóan foglalkozik. Az előbbi relativ nagyságát és előhaladottságát kétségtelenül annak köszöni, hogy 1889-ig császárság volt. Azóta ez a jobb sorsra méltó állam is lejtőre jutott. Mexico a többiekhez képest aránytalanul nagy fejlettségét és hatalmát pedig ugyancsak DIAZ PORFIO energikus uralmának köszöni. Ez az erélyes államférfiú ott valóságos dictaturát létesített, ismételt megválasztása által 30 esztendőn át megóvón államát a megrázkódtatás veszélyeitől. Ezzel a recipiált democraticus köztársasági alapeszmét ugyan kiforgatta a maga valóságából, de az ország csak hasznát látja ennek.

Íme: ezek a FIRMIN ROZ eredményei, melyeknek különös actualitást kölcsönöznek Brazília és Mexico legújabb eseményei. Aki e jelenségek komoly és alapos megítélésére törekszik épp oly nagy haszonnal, mint aminő élvezettel fogja e jeles munkát áttanulmányozhatni.

Társadalmi politika.

Az elhagyott gyermekek joga Magyarországon.

A magyar állami gyermekvédelem minden történelmi tradíciótól menten, mint a socialis evolutio egy követelménye fejlődött és így lehetséges volt a magyar állami gyermekvédelemnek a legmagasabb ethikai alapot megadni. Ez az alap a jótékony-ság nem lehetett. A jótékony-ság a társadalmi harcban elesettek ellátásával, eltakarításával foglalkozhatik csak s ezért a jótékony-ságra bízni az egészséges gyermeket – legyen az elhagyatott – nem lehet.

BOSNYÁK ZOLTÁN, kire Széll Kálmán az elhagyatott gyermek védelmének ügyét codificatio végett bízta, nem is járt e taposott nyomokon. Elrúgta maga alól a charitativ alapot és a rendszert a socialis igazság alapján a jog alapjára építette fel. Joggal mondhatta tehát Magyarország belügyministere, midőn a budapesti állami gyermekmenhely zárókövét letette: »Magyarországon nem lehet elhagyott gyermek, mert minden elhagyott gyermeknek joga van az államra«.

Nem minden harc nélkül lehetett ezt a jogot codificálni és a codificálás megvitatása céljából összehívott enquête-en, mely az egyház, aristocratia, a jótékony-ság és a socialis mozgalmak képviselőit egyesítette, épp oly mozgalom ment végig a hallgatóság. sorain, midőn a g^jermek »joga« az államhoz felhangzott, mint amely mozgalom észlelhető volt a XIV-ik berlini nemzetközi közegészségügyi congressus gyermekközegészségügyi szakosztálya előkelő hallgatóságán, midőn ott a gyermek jogáról az államhoz beszéltem.

S meglepetéssel regisztrálta a párisi L'instransigeant, hogy íme a kis magyar nemzet a forradalmi sociologia egyik követelményét teljesítette és a »Nemo profeta in patria sua« közmondás daczára a magyarországi forradalmi socialis párt lapja, a »Népszava« elismerte, hogy a mi állami gyermekvédelmünk az osztályállam egyetlen alkotása, amely az összességet szolgálja mellékcél nélkül és nemcsak egyes osztály szolgálataiban áll.

De a jog csekély értékű volna, ha a jog megállapítása nem független tényezőre volna bízva s így a gyermekjogának a megállapítása a szervezett társadalom, a törvényhatóság által választott, az államtól független s bírói attribútumokkal felruházott szervezetére: az árvaszékre lett bízva.

A gyermek joga az állam védelmére előáll, ha a gyermeket övéi eltartani *képtelenek*. Ezen képtelenség bekövetkezik az

eltartó anyagi képtelenség esetén, de a gyermekek »sajátos természetéből« (Bosnyák) előálló viszonyoknál fogva is, midőn az eltartó ezen sajátos viszonyok által keletkezett szükségletek kielégítésére képtelen. A fogalom még tágul azzal, hogy »kellőkép« legyen képes a gyermekről az erre köteles gondoskodni. Ezen kellőkép, mely mindennemű taxatiót kizár, talán a legliberálisabb fogalmazás, mely egyáltalán képzelhető. A talált csecsemő, a vagyonos, de beteg és intézeti ápolásra szoruló koraszülött csecsemő épp úgy sorolható ide, mint a hajléktalanul kóborló, vagy a sajátos természeténél fogva anti-socialis magaviseletű jobbmódú nagyobb gyermek. De a gyermek joga a gyakorlatban nincs is feltételekhez kötve, mint a porosz subsidiarius paragrafus és a francia »le juge petit«. A magyar jog peremptorius.

Egyetlen egy esetben, hygienikus okból kell feltételhez kötni a gyermek felvételét. Ez a csecsemő felvétele. A csecsemőt lehetőleg anyával vesszük fel, nehogy a román rendszer azon hibájába essünk, mely az anyát csecsemője elhagyására valósággal csábítja. Hogy ezzel a kikötéssel nem szorítottuk túlszűkre a felvett csecsemők körét, mutatja, hogy míg Parisban 100 házasságon kívüli szülésre 15, Bécsben 30 a gyermekmenhelybe való felvétel esik, addig Budapesten 100 házasságon kívüli szülésre esik 60 felvétel.

A gyermek jogát az államhoz akkor domborítottuk így ki itt Magyarországon, midőn a gyermekvédelem Németországban a szegényjogból indul ki. Nemcsak a birodalomig, de az egyes államig sem tudott ott a gyermekvédelem eljutni. A községek szűk és kicsinyes keretében akadt meg. Az erkölcsi okokból az állam védelmére szoruló gyermekek ott a községek egyesülései által tartatnak fenn, ugyan az állam érélyes támogatása mellett, de a gondozásba nem a jog alapján kerül ezen gyermek, hanem büntetéskép. Franciaországban csak a francia forradalom alatt képezte az elhagyott gyermek a dette nationale-t, a forradalom lezajlásával azonnal újból csak a jótékony alapból fentartott hospice lakója lett az elhagyott gyermek. Ma is a département tartja fenn az elhagyott gyermeket állami segélylyel és az állam érélyes ellenőrzése alatt. Angliában részben a jótékonyosság, részben a rendőri jog uralkodik az elhagyott gyermekek ügyén, melyet sok kitűnő törvény véd anélkül, hogy a gyermeknek a jogot az államhoz megadták volna. Dániában a gyermekvédelem tökéletesen van megoldva, elhagyott gyermek ezen socialis intézményeiben oly fejlett országban nincs. Egyes állami, községi s magánintézetek gondoskodnak róluk, de azért Muus, a dán közegészségügyi kormányzat feje felsóhajtott az 1910-iki nemzetközi közegészségügyi kongressuson, hogy Dániának az egész gyermekvédelmet egységesen felölelő jogi alapot kell megteremtteni.

Ha nézzük a jogi alap hatását a gyermekvédelem alakulására, úgy azt látjuk, hogy az etikailag emelte a gyermekvédelem ügyét. Azt látjuk, hogy leginkább csak az jelentkezik, aki az ellátásra tényleg rászorul. Hogy a rendszer, mely jogalap elvén és a socialisan dégénérait családból vett gyermeknek a kiválasztott családba való vitele elvén épült fel, tényleg nagyobb standardra emelte a jogérzetet, mutatja az, hogy míg a jótékonyági gyermekvédelmet állandóan ostromolja az érdemetlenek tömege, addig a magyar állam védelmébe a viszonyok előzetes vizsgálata nélkül került gyermek ügye a felvétel után az árvaszékek által felülvizsgálva, alig az esetek két százalékában kénytelen az árvaszék az állami gondozást beszüntetni. De még ezen ritka esetek nagy részénél is gyakran kicsinyes szempontok vezetnek az árvaszéket, melynek határozata ellen a gyermek jogát képviselő igazgató-főorvos a legtöbb esetben sikerrel fellebbez.

Az elméleti igazságok a gyakorlat próbakövét kiállták. Az elvek, amelyekre a rendszer felépült, a következők.

Az első elv: az elhagyott gyermek joga az állami gondozásra. Ez a jog nemzetközi, mert a külföldi gyermek ugyanolyan elbánásban részesül, mint a magyar gyermek, tekintet nélkül arra, hogy ezen tekintetben áll-e fenn viszonyosság vagy nem.

Második elv: a rendszer küzd a naturalis selectio ellen, melyről kétségtelen, hogy a socialis fejlődés mai állásánál sem a vitális szempontból, sem a socialis alkalmazkodási és alkotási képesség szempontjából legerősebbeket nem tartja fenn.

Harmadik elv: az elhagyott gyermeket, mely állami gondozásba került, nem hagyja meg a socialisan dégénérait családban, hanem annak a kiválasztott családot szerzi meg. A jog alapján az állam gondozásába került nyomorékokat a charitatív társadalomnak engedi át állami támogatás mellett.

Negyedik elv: az elhagyott gyermek joga és az állam kötelezettsége felett egy független, az autonóm társaság által választott és bírói attribútumokkal felruházott szervezet ítél.

Ötödik elv: a társadalmi jótékonyság az állami gyermekvédelem körül jegezesedik ki.

Szana Sándor.

Társadalmi mozgalmak.

A francia nőmozgalom.

{Theodor Joran: Le Mensonge du Féminisme, Opinions de Léon H. recueillies et publiées par Th. Joran Paris.}

JORAN nagy szellemességgel megírt munkájában először is a nőmozgalom történetéről találunk érdekes adatokat.

A francia forradalom előtti két században a női uralom nemcsak a magas aristocratiában tapasztalható, hanem az a polgári osztályban is kezd terjedni. Híres salonok keletkeznek és föllép a «modern nő». Ekkor keletkezik a feminista-irodalom, melynek első műve: »A leányok nevelése.« FÉNÉLONTól, aki követeli, hogy a leányok mindenről föl legyenek világosítva. Az első feminista író nő LAMBERT volt. Nála már észrevehető az a provokáló fellépés, melyet a mai feministák oly szívesen alkalmaznak. Ezután következett MAINTENON, ki FÉNÉLOX okos tanítványának bizonyul a »Beszélgetéseikében. Végül ROUSSEAU a SOPHIE című művében a nőt a házi tűzhelyhez utasítja. Helyeselték, bámulták és – nem követték.v

A forradalomban a nők is hozzájárultak ahhoz a véradozóhoz, amelyet a sors Franciaországtól követelt. Ezért mondta OLYMPE de GUGES hogyha a nőknek joguk van a vérpadra lépni, legyen joguk a szószékhez is. De a szerencsétlen író nő csak az előbbit érte el. A 48-iki forradalom a nőmozgalmat ismét felvirágoztatta. Több feministaegyesület és számos ilyenféle lap keletkezett, de ezek csak rövid életűek voltak. A legnagyobb hatást azonban GEORGE SAND gyakorolta, akit RENAN »korának aeolihárfája« jelzővel tüntetett ki. Vezéreszméi: A férfi és a nő értelmiségükénél fogva azonosak, de jellemre nézve különbözök. Szörnyű volna, ha a nő életéből és kötelességeiből elhagyná a háztartási és családi gondokat. Ezt a hatáskörét inkább tágítani szeretné, mint megszorítani. Követelni kell a polgári egyenlőséget, az egyenlőséget a házasságban és a családban. Hozzá kell bocsátani a nőt a polgári és a szabad foglalkozásokhoz. El kell törölni azokat az erőszakos, embertelen jogokat, melyeknél fogva a férfi büntetlenül fenýíti a nő hűtlenségét. A nő felszabadítását nem szabad keresni a házasság lerombolásában és a nemi összekavarodásra való visszatérésben. A nőnek le kell mondania – legalább egyelőre – minden politikai ambícióról.

A harmadik köztársaság felélesztette a feministák lármás agitációját. RECLUS, MICHEL LUJZA, MÁRIA DERAISME és DAUBÉ voltak a kezdeményezők. Utóbbi alkotta a »Nők pro-

gressiv felszabadításának egyesületét«. Ezután hasonló célú egyesületek tömegesen keletkeztek és ezek ebben a női országgyűlésben a középponttól – ahová GEORGE SAND követői tartoznak – a széles balig terjedtek. Ide tartoznak a mérsékeltek, a possibilisek, az opportunisták, a radikálisok, a szabadgondolkozók, forradalmárok, anarchisták stb. A jobboldalt képezik a »Keresztény feminizmus«, »A nő társadalmi tevékenysége«, »A haladó traditio«, »A francia nők ligája« stb. *A*

Az egyesületekkel és a sajtóközleményekkel párhuzamosan működnek a nemzetközi congressusok. Első volt az 1889-iki, DERAISME asszony elnöklésével, akit az egész francia nőmozgalom elvitázhatlan fejének tartottak. Ezután következett a Munkaügyi és közoktatásügyi congressus Jules Simon elnöklésével. Az 1891-iki congressus az apaság kérdésével foglalkozott. Az 1896-iki congressus után, mely sikertelenül folyt le, következett az 1900-iki, mely a vilákiállítás területén három részre oszlott, a liberális, a socialista és vallásellenes és a katolikus nők congressusa, az 1904-iki congressust pedig a »Keresztény Feministák« nevű csoport kezdeményezte.

Szerzőnk részletesen tárgyalja a feminista agitációt. Már ROUSSEAU panaszkodik, hogy a nő mindenütt uralkodik. Ez az uralom akkor még csak fictív volt. Ma a nők majdnem mindenütt versenyeznek a férfikkal. Csak a parlament azaz erőd, amelyet még eddig nem foglaltak el. De 1889-ben már hevesen ostromolták a feminizmus amazonjai, hogy méltóképpen megünnepeljék a Bastille bevételének századik évfordulóját, akkor kudarcot vallottak, de azért a választói jogról nem mondtak le. Addig is hírlapírással foglalkoznak, ami tudvalevőleg a parlamenthez vezető út.

1897. óta a nő a polgári jogviszonyokban tanúzási joggal bír. A törvénynek végrehajtása és a közhatalom gyakorlása még egészen a férfiak kezében maradt. Az első ügyvédnő 1893-ban jelent meg és 1900. óta az ügyvédnő is részt vehet ilyen minőségben a bírói tárgyalásokon. Az akkori törvényszéki elnök üdvözlő beszédében kifejezést adott annak az óhajának, hogy reményli, valamikor nőköllégája is lesz. És miért ne lennének a nők bírák, tisztviselők stb., ha vannak nőügyvédek és orvosnők? Látunk fiatal leányokat, kik az emberi kicsapongás rossz következményeinek legkisebb részleteit tanulmányozzák, melyeket anyáink még névleg sem ismertek. A közoktatás is meg van osztva a férfiak és a nők között.

Az alsóbb osztályoknál némileg más színben tűnik fel a nők munkája. Ha belépünk a gyárakba, jóval többet tapasztalunk a nőknek egyszerű versengésénél; ez a nemek nyílt összeütközése, ahol a nő a férfival szemben durva párbajban elvitatja tőle a maga részét a rendelkezésre álló bérösszegeből.

Ekképen a társadalmi létra alján folyik a legelkeseredettebb versengés a nemek között. Ebben a környezetben, ahol kisebb a felvilágosodottság, ahol a szükségletek sürgősebbek, mivel kenyérkeresetről lévén szó, a szenvedélyek durvábbak: a nő az ellenség. Tegyük még hozzá, hogy ezen foglalkozások némelyike, mely már a férfi egészségére is ártalmas, a nőre egyenesen gyilkos hatású.

Érdekes statisztikai adatokat is találunk JORAN munkájában a nők foglalkozására vonatkozólag. 14.1 millió nő közül 8.2 millió csak a háztartásban van elfoglalva. A mezőgazdasági munkásnők száma 2.7 millió. Varrónő van 0.95, házi cseléd 0.65, gyári munkás 0.57, ingatlanának jövedelméből él 0.5 millió nő. Kereskedelmi alkalmazott van 245, tanárnő és tanítónő 100, apáca (még 1900-ban) 95, hivatalnoknő 50, női kalapkészítő 30 ezer, festőnő és szobrásznő 3.500, írónő 520, orvosnő pedig 450. *Saját foglalkozásából öt és fél millió nő él.* Igen tanulságos a női munkások számának viszonyát összehasonlítani néhány országban, ugyanis 100 férfimunkásra jutott női munkás: Olaszországban 40, Orosz-Lengyelországban 37, Angliában, Belgiumban és Franciaországban 30, Oroszországban 27, Németországban 25, az észak-amerikai Egyesült Államokban 18. Ezen táblázatból az tűnik ki, hogy leginkább Olaszországban lenne helye a feminista propagandának – szerzőnk szerint. Végül megemlítjük még, hogy Franciaországban a szépművészetek iskolájában 600 férfi és 90 nő tanulmányozta a festészetet, a szobrászatot pedig 200 férfi és 25 nő.

JORAN művének legfontosabb fejezete az, mely a házasságról szól. Helyteleníteni kell a feministák¹⁾ támadásait a polgári törvénykönyv 213. szakasza ellen, mely a feleséget a férje iránti engedelmességre kötelezi, még inkább a házasság elleni támadásaikat és hogy ők megingatják a család intézményét, mikor a »szabad egyesülés« érdekében agitálnak. A »szabad egyesülés « mellett kardoskodnak: Novico, a fentemlített művében, továbbá PAUL ÁDÁM (A házasság bukása és a jövő egyesülés) és NELLY ROUSSEL, aki a házasság megszüntetésén kívül nyíltan hirdeti a neomalthusiamismust, mint a nyomor megszüntetésének az eszközét. Ez már rokon a GUSZTÁV HeRvÉ-féle hazafiatlan antimilitarizmussal.

A házasság ugyanis a nők érdekében áll fönn. Ez egy óvszabály a férfi állhatatlansága ellen. Mert, ha a házasságot egy könnyen felbontható bérletté tesszük, a nő egy csapással emberi játékszerré süllyed. Tehát a házassági köteléket inkább meg kell szorítani, mint meglazítani. Az a feminizmus, amely aláaknázza a házi tüzhelyet, az anarchia egy alakja. Az elválás

¹⁾ Helyesebben a túlzó -, feministák. F. K.

követelésével pedig saját elve ellen vét, t. i. a nő dicsőítése ellen.

A feministák a *szabadság* nevében követelik az elválást. Tehát a nő most nem szabad? Ha a törvény által biztosított minden tekintélyét használja is a férj, képes-e feleségét valamire kényszeríteni? Hozzá adva a nő ravaszságát, színlelési képességét, nem-e a nő oda vezeti a férfit, ahová akarja? Ezt bizonyítja a mindennapi tapasztalás és az irodalom; a férfi uralma nem egyéb fictionál.

A férfi mindinkább tartózkodik a házasságtól, miért is a nő kénytelen magának társadalmi állást alkotni. Szerzőnk szerint a nőnek a hibája az, ha pártában marad; a nő okozta a házasság válságát, aminthogy a nő ábrándozik néha a házasság bukásáról. A nő kevésbé kívánatosá vált. Ha a nők ahelyett, hogy ellepik a tantermet, a boncztermet, a műtermet, szerkesztőségeket, hivatali előszobákat, minket természetes bájaik kifejtésével csábítanak, másképp alakulna a helyzet. A nők férfiasodása nagy részben oka a házasságtól való tartózkodásnak a férfi részéről. Nyilvánvaló, hogy a nőemancipatio és a házasságok számának csökkenése között titkos összefüggés létezik. Ha a nő elhagyja magát csábítani azokra a magas czélokra – amelyek büszke gyengeségének hízelegnek – elveszti a házias élet iránti hajlamát, amelyre született s amelynek ő ékessége. COPPÉE, a híres költő azt állítja, hogy a női munka bizonyos értelemben *erkölcstelen*, mert növeli az élődsi férjek számát.

Külön fejezetet szentel szerzőnk az irodalomnak és művészetnek. LA-BRUYER gúnyosan kérdezi a nőktől: mi tartja őket attól vissza, hogy tudósok legyenek? Az általános és kötelező oktatás idejében mindenki – akár férfi, akár nő – magára vessen, ha nem éri el a dicsőségét. Senkinek sincs joga azt mondani, hogy őt tudatlanságban hagyják tengődni. Ha a nők tudatlanok – mondja tovább – annak oka természeti gyengeségük, szellemi renyhességük vagy szépségük gondozása, felületességük, amiért képtelenek hosszabb tanulmányt folytatni, hogy fárasztó és komoly foglalkozást kerülnek stb.; röviden: a nők szellemi alsóbbrendűsége. SCHOPPENHAUER szerint a nők néha szellemesek, néha geniálisak, de sohasem intelligensek. Ezt a véleményt még a mi szerzőnk is túlzottnak tartja. STRINDBERG nagy tudományos készséggel bizonyítja, hogy a nő szervezeténél fogva közelebb áll a négerhez és a gyermekhez, mint a fehérhez és a felnőtthöz. Összes érzékei kevésbé vannak kifejlődve, mint a férfiéi (!). Képtelen elmélyedni, képtelen a pontosságra és az előrelátásra, a mérlegelésre. Kísérletei, hogy magát a férfitől függetlenítsé, mindig balul ütöttek ki. Szerzőnk itt igen helyesen jegyzi meg, hogy a nő a férfínál se nem felsőbb-,

se nem alsóbbrendű lény, hanem egyszerűen *más*. A physiologusok közül LOMBROSO állítja, hogy a nőknek mindenre van tehetségük, de semmiben sem geniálisak. Még kedvező körülmények között sem lépnek ki a közepszerűségből. Tízszernyi nő zongorázik mint férfi, de Lisztet, Rubinsteint nő még nem haladta túl. Észak-Amerikában több nő fest mint férfi, de azért két-három kivételt leszámítva, nő még nem alkotott mesterművet. STRINDBERG-et és LOMBROSO-t STUART MILL czáfolja »A nők leigázása« című híres röpiratában. Szerinte a nők alsóbbrendűsége nem felel meg a természet rendjének, hanem annak oka a rossz nevelés vagy inkább a nevelés hiánya, mely századokon át tartott. Két vagy három századig tartó helyes nevelés által nemcsak elérhetik a férfit, hanem túl is tehetnek rajta.

JORAN a politikai feminizmust is tárgyalja. H. FOUQUIER szerint ESQUIROS asszony 1848-ban volt az első, aki követelte, hogy a nők is képviselve legyenek a parlamentben. Ugyanakkor férje külön képviselőt követelt a siketnémák számára! GEORGE SAND ellenezte a nők politikai szereplését.¹⁾ A követelések nem szüneteltek. Követelték a többet, hogy a kevesebbet elnyerhessék. Követelték a politikai egyenlőséget, hogy megkapják a polgárit. A császárság idejében is folyt az izgatás. FOUQUIER inkább bizik a nők szavazatában, mint egy tudatlan tömegében. Daczára ennek ellenzi a nők szavazati jogát. Neki jobban tetszik, ha a nők szereplése a politikában *indirect*. Ezt bizonyítja BOULANGER tábornok kudarcza, ki a nők befolyása folytán egy évig »divatban« volt. A nők ugyan olykor fogékonyak a lelkesedésre, de következtelenségüknél fogva inkább conservativok. FAGUET és STUART MILL teljes jogegyenlőséget követelnek a nők számára, mert szerintük, valamint M. PREVOST szerint a két nem közötti egyenlőtlenység előítéleten alapul és mesterkél. De FAGUET csak a *szavazati* jogot követeli. Miért állt meg a félúton? Ami őt visszatartotta az: *a jó ízlés*. FAGUET – szerzőnk szerint VOLTAIRE unokája – egy szégyenlős feminista. Nincs határozott bátorsága, hogy *antifeminista* legyen. Azonban ő még másban is következtelen t. i. elvben megadja a jogot a nőknek, de reméli, hogy azt *a nők nem fogják gyakorolni*, hogy okosságuknál, közömböségüknél, megvetésüknél fogva attól tartózkodni fognak. Csak-hogy – és mindent jól előre kell látni – hátha a nők makacsul ragaszkodnak ahhoz, hogy jogukat gyakorolják, akkor FAGUET egész rendszere, mely a női nagylelkűségen alapul, rombadől.

A nők, mondja FAGUET, ha az általános szavazáshoz bocsáttatnak, az erkölcsiségnek, az önzetlenségnek, a nagy-

¹⁾ De saját szavai szerint »legalább egyelőre«.

lelkiségnek elemeit vinnék oda. Szerzőnk szerint inkább a házi perpatvarokat hordanák oda is. FAGUET nem figyelte meg a kis *pletykaköröket*, különben tudná, hogy a kis féltékenykedések, az ösztönszerű ellenszenvék, a toilette és a szépség versengése mindent elrontának. A politikai feminizmus erkölcsi és socialis anarchiával végződnek. Köztudomású, hogy az 1900-iki feminista congressus elnöke POGNON asszony socialista volt. A híres STAEL asszony azt mondta: »A nőket ki kell zárni a politikai és a polgári ügyekből, semmi sem ellenkezik inkább természetes hivatásukkal, mint mindaz, ami nekik alkalmat adna arra, hogy a férfikkal versenyezzenek. A dicsőség a nőnél a boldogság gyásza.«

Végül szerzőnk azt a veszélyt fejtegeti, melyet szerinte a nőmozgalom okoz. Ez a veszély kétféle, mert a feminizmus ellenkezik az egyéni boldogsággal és végzetes a társadalmi rendre.

Ha a nő a férje mellett vagy a házasságon kívül akar egy *külön egyéni* életet élni, ez már nem többé a létért való küzdelem, ez azért van, mert vallásos hitét elvesztette s ez tönkre fogja tenni a házi boldogságát a hiúsága miatt. Ez a nők férfiasodásának a következménye s ez föl fogja menteni a férfiakat az udvariasságtól. A lovagias szellem Franciaországban rövid idő múlva meg fog szűnni (?). A szépművészetek iskolájának férfinövendékei, valamint az orvosnövendékek durván tiltakoztak női collegáik ellen. A Charité-bazárban történt tűzvész alkalmával a legelőkelőbb körökhöz tartozó férfiak a nők testén keresztül rohanták meg a kijáratokat. Az udvariasság hanyatlását maguk a nők idézték elő, mivel az szerintük csak sértő szánalom vagy védő megvetés. A nő mindenütt mint ellenfél, mint egyenlő, mint versengő áll elé/ik, ez az ami minket született durvaságunknak visszaad.

A feminizmusnak a társadalomra gyakorolt hátrányos hatását illetőleg figyelemre méltatandó az a hajsza, mely a férfifoglalkozások után folyik a nők részéről. A jelenlegi siker itt csak felületes. Egy orvosnőben nem lehet bizni, mert a gondolkodás határozottsága nála hiányzik. Az ügyvédnőnél hiányzik a szónoki előadásban a szónok tekintélye s a hidegvér. De a női versengés nemcsak sikertelen, hanem felforgatja a családi erényeket. *A női coelibatus* lesz a feminizmus elkerülhetetlen következménye, mert nem lehet egyszerre szeretni a tudományt vagy az irodalmat és a házi teendőket. FAGUET szerint a feminizmus egy titkos harcot támaszt minden családban és sok fiatal leány fejét elforgatva a declassáltak végtelen sorát alkotja. A feminizmus az anarchia egy formája, mely züllötté teszi a társadalmat. Különben is a nő természeténél fogva szertelen, azért okosabb a bajt megelőzni. A társadalom nem arra való, hogy a női ambíciók kísérleti teréül

szolgáljon. Így pl. helytelen a mindkét nemű gyermekek együttes nevelése. Az a beteges állapot, a melytől ami korunk szenved, nagy részben attól a támadástól származik, melyet a feminizmus a család ellen intéz. A történelem arra tanít minket, hogy a nőemancipatio mindig együtt járt a politikai és társadalmi hanyatlással. A történetíró jelszava (ugyanaz, mint a büntető jogászé): »keresd az asszonyt.«

Könyvének végén szerzőnk arra a következtetésre jut, hogy hazájában a nőmozgalomnak nincsen jövője. Mi ennek az ellenkezőjéről szilárdan meg vagyunk győződve. Ezt a mozgalmat nem lehet elfojtani, mert az igazságnak, amely pedig számos vonatkozásában megvan a feminizmusban, előbb vagy utóbb győzedelmeskednie kell.

Fülöp Kornél.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület

Birtokpolitikai szakértekezlet.

Folyó évi november hó 17-én indult meg JANCsó BENEDEK igazgató, később pedig TIMON ÁKOS udvari tanácsos elnöklete alatt az egyesület széles mederben tervezett birtokpolitikai szakértekezlete, melynek az irányadó szempontjait magában foglaló elnöki megnyitóját GAAL JENŐ igazgató tollából, a cikkek közt közöljük.

Az alábbiakban csupán rövid kivonatban adjuk a felfolvasott előadmányokat és felszólalásokat, minthogy egyesületünk a szakértekezlet anyagának egész terjedelmében való közzétételét külön kiadmányban tervezi.

GÁRDONYI ALBERT a magyar földbirtokrendszer történeti fejlődését adta elő. Előadásában nem adatok bőségére törekedett, hanem az egyes fejlődési szakok körvonalozására és a fejlődés folyamatának pragmaticus elemzésére fektette a súlyt. A magyar földbirtokrendszer egységes fejlődését megzavarták a török hódoltság és az osztrák központosító törekvések. A török hódoltság Magyarországot csatatérre változtatta, minek eredményeképpen a népesség száma megfogyott és a művelési rendszer hanyatlott. Az osztrák központosító törekvések Magyarországot idegen telepésekkel árasztják el s a nemzetiségi kérdés háttérbe szorítja a gazdasági megerősödés problémáját. A XVIII

századi telepítések amerikai viszonyokat teremtenek az országban, amelyek ellensúlyozására nem találunk egészséges gazdasági consolidatiót. A XVIII. századig nem voltak Magyarországon valóságos latifundiumok, mert a fennálló uradalmak nem képeztek összefüggő testet s ugyanazon uradalmon belül a jobbágyi viszonyban álló kisbirtokok tömegei zavarták meg az egységet. A régi magyar földesúr tulajdonképpen jobbágyai-ból él, a majorsági földek mennyisége korlátolt, mert a jobbágyok munkás kezétől függ. A pénzgazdaság meghonosodásával erős áramlat indul meg a latifundiumok kiépítése felé, ami a jobbágybirtok megszüntetését és a vagyontalan mezőgazdasági munkásság számának emelését eredményezi. E törekvést a fejlődő államhatalom ellensúlyozza, amelynek szüksége van a kisbirtokos jobbágyság gazdasági erejére s oltalmába veszi a jobbágybirtokot. Az állam és a földesurak közötti harc az állami törekvések javára dönti el a földes urak szabadelvű csoportja, amely az állami védelmi politika diadalában saját gazdasági romlását látja s engedmények útján megmenteni törekszik a megmenthető. A kisbirtokos jobbágyság jogilag felszabadul kötött helyzetéből, egyenlő gazdasági tényezővé válik, »megfelelő tőke hiányában azonban elbukik a gazdasági harcban. Újból a latifundiumok jutnak előtérbe és a kisbirtokosok tömege gazdasági bérmunkássá lesz. Változást teremt e téren az ipari megerősödés, amely a mezőgazdasági munkás-ság nagy tömegét elvonja a mezőgazdaságtól s a latifundiumokat válság elé állítja. A magyar mezőgazdaság megmentése érdekében fontos feladat most a kis birtokok alakítása, szervezése és fenntartása. A kisbirtokok alakítása és szervezése a szövetkezeti rendszer kiépítése, fenntartása pedig a hitelviszonyok javítása útján érhető el, ami a jövő feladata. A középkori államfentartó elemek szolgálataik jutalmául a terménygazdaság korában földbirtokot kaptak, e jutalmak értékét úgy törekszenek fokozni, hogy minden gazdasági terhet áthárítanak a jobbágyságra s a földbirtokot családjuk számára megkötik. A megkötés első alakja az ősiség, amit betetőz a hitbizományi rendszer. E hűbéri alakulatok közül megszűnt az ősiség, megmaradtak azonban a hitbizományok és az egyházi vagyon, amelyek a külterjes gazdálkodás korában elfogadhatók voltak, ma azonban, midőn a népesség számának emelkedése következtében a legbelterjesebb mezőgazdaságra van szükség, idejüket multák. A mezőgazdasági válság elkerülése céljából fontos jövő feladat ezek átalakítása, illetőleg megváltása.

JANCSÓ BENEDEK igazgató *az erdélyrészi birtokviszonyokat* ismertetvén, kifejti, hogy a magyar állam keleti felében a magyar nemzeti érdekeknek megfelelő helyes közgazdasági és socialis politika folytatásának a legelső fel-

tétele az erdélyi birtokviszonyoknak, mint több százados gazdaság-történeti fejlődés eredményének pontos és tudományos ismerete. Azután azt igyekszik bebizonyítani, hogy jelenleg nem ismerjük az erdélyrészi birtokviszonyokat, mert ez ismeretnek az egyéni és részleges tapasztaláson kívül nincs más forrása, mint az 1895-ki Mezőgazdasági Statisztika, amelynek adatai már e statisztika megjelenése idején régebbiek voltak és azóta már nem felelvén meg a valóság viszonyainak, elavultaknak tekinthetők.

Adatokkal igyekszik kimutatni, hogy az erdélyrészi birtokviszonyok e valóságban való nem ismerése, számtalan olyan téves nézetnek, sőt kormányzati intézkedésnek is lett okozója, amely káros eredményeket szült az erdélyrészi magyarságra vonatkozóan. Nagy hiba volt a múltban és még nagyobb lenne a jövőben, ha a birtokpolitika az erdélyi részekben, ragaszkodva a merev egységi elvhez, nem igyekeznék hozzásimulni a külön és sok tekintetben igazán önálló fejlődésű régi erdélyi területek gazdasági viszonyaihoz.

Kimutatja előadása további során, hogy az úgynevezett erdélyi kérdésnek politikai és gazdasági tekintetben egyaránt a Székelyföldön van a súlya. Ez a terület volt mindig az erdélyrészi magyarság méhkasa. A helyes gazdasági politikának oda kell törekednie, hogy ennek a méhkasnak bő és állandó népessége a maga időnként kiszakadó rajait ne küldje se Amerikába, se Romániába, hanem az erdélyi részek geográfiai és mezőgazdasági középpontjába, a Mezősége, amely terület, ha újra benépesedik földmivelő magyarsággal, akkor az erdélyi részekben a magyarság számbeli, politikai és gazdasági elsőbbsége örökre biztosítottak tekinthető.

A Mezőségeen eddig teljesített telepítéseknek magyar szempontból igen szép eredménye e területen a magyar elem százalékos szaporodásának alakjában okvetetlenül ki fog tűnni az idej népszámlálás adataiból. De azért e telepítési actiótól sem várhatunk teljes sikert mindaddig, míg nem támaszkodhatik, mint biztos alapra az erdélyrészi birtokviszonyoknak arra a tudományos ismeretére, amely a következőkben jellemzett és okvetetlenül elvégzendő tudományos előmunkálatok eredménye fog lenni.

1. Meg kell vizsgálni, hogy az erdélyi részekben 1723 óta, mióta e hazarész viszonyai nemcsak békésebbek, hanem állandóbb jellegűek is lettek, a magyar, szász és román faj népmozgalmai időnként miként alakultak?

2. Szükséges lenne megállapítani, hogy az egyes népfajok vidékenként való, szaporodását, vagy fogyását minő társadalmi, politikai, vallási és gazdasági okok idézték elő? Meg kellene állapítani, hogy mely vidékek voltak kedvezőek vagy kedvezőtlenek az egyes fajok szaporodására és vidé-

kénként az erre vonatkozóan észlelt tünetényt miféle okok és tényezők szülték s hogy belőlük a jelenre és jövőre miféle tanulságok és következtetések vonhatók le?

3. Szükséges volna megállapítani, hogy az 1848-iki nagy agrár reformot megelőzően minők voltak Erdélyben a birtokviszonyok, azaz mennyi birtok volt tisztán magyar kézben és mennyi román, vagy szász kézben? Ennek megállapítására szolgálhatnak az 1819-iki Czirakjana conscriptio és a negyvenes évekbeli úrbéri összeírás.

4. Megállapítandó lenne, hogy az 1850-1854. években életbe léptetett új birtokrendszer mennyiben változtatta meg 1861-ig az 1848-iki birtokállapotot! Ismerni kellene az erdélyrészi birtokok történetét 1861-1867-ig kapcsolatban az akkori gazdasági és hitelviszonyokkal.

5. Szükséges volna megcsinálni 1867-1868-ból az egykorú telekkönyvek alapján az erdélyi birtokok statisztikáját, annak kimutatására, hogy mennyi birtok volt akkor magyar vagy nemzetiségi kézben s e birtokok jelzőlogilag mennyire voltak terhelve? Tanulmányozni kellene, hogy 1867-től az erdélyrészi földbirtok terhe vidékenként miként emelkedik s miként folv és fejeződik be a középbirtokosság ama romlása, mely már az ötvenes években megkezdődött? Kutatni és meg kellene állapítani a nemzetiségi pénzüzetek birtokpolitikáját úgy, amint az a magyar kis- és középbirtok megerősítésében nyilvánul.

6. Ki kellene végül mutatni, hogy 1848-1910-ig miként nő időszakonként a román értelmiség és birtokosság száma párhuzamosan a magyarságéval és a szászságéval, vagy e két utóbbi rovására! Szükséges volna tudni, hogy az utolsó 60 év alatt az erdélyrészi kereskedelmi, ipari, közlekedési, mezőgazdasági viszonyok mennyiben voltak hatással az egyes népfajok számbeli és vagyoni megerősödésére, vagy hanyatlására?

7. E kérdések előzetes tisztába hozatala nélkül a nemzeti politika kitűzött kettős feladata meg nem oldható. Magános erő azonban egy ilyen nagy föladat elvégzésére nem vállalkozhatik. Ha a magyarság megmentése az erdélyi részekben több akar lenni hangzatos program-tételnél akkor a kormányzat föladata e nagy tudományos és politikai kérdés megoldását kezdeményezni és lehetővé tenni.

BERNÁT ISTVÁN, a Magyar Gazdaszövetség igazgatója szerint az előadó, amikor a paraszt birtokosság helyzetéről beszélt és a nagybirtok mobilizálását és szétदारabolását szükségesnek jelezte, figyelmen kívül hagyta azt, hogy az utolsó 10 év folyamán hány közép és nagybirtok jutott parcellázás révén a kisemberek kezébe. Azok, akik a dolgokkal ismerősek, tudják, hogy a mezőgazdasági népesség alsó rétegei sohasem

voltak olyan kedvező helyzetben, mint ma. Reá kell azonban mutatni arra, hogy az a törekvés, mely a parasztság javára hajlandó volna a nagy és középbirtokosságot kiirtani, menyire helytelen. A tiszta paraszt democratia képtelen kielégítően megoldani azokat a nagy feladatokat, amelyekre a mai államnak vállalkozni kell. Ennek bizonyításául hivatkozik Szerbiára, amelynek aristocratiája sohasem volt, sőt középbirtokos osztálya sincs. A politikai és közgazdasági helyzetet még sem tartja olyannak, melyet irigyelni okunk volna.

Szembeszáll azzal a felfogással, mely a római jog elveinek alkalmazása által a földbirtokot éppen olyan áruezikké igyekszik lealacsonyítani, mint a milyenek az iparnak készítményei s általában véve az ingó dolgok. Utal reá, hogy Róma bukását nem kis részben ez elveknek köszönheti és meggyőződése az, hogy mindazok az államok, melyek e csapáson indulnak, hasonló sorsra fognak jutni. Részletesebben foglalkozni ezzel a kérdéssel ezen a helyen nem kivan, amennyiben a későbbi előadások folyamán ennek tág tere fog nyílni.

LÁZÁR PÁL orsz. képviselő felszólalásában az elvet hangsúlyozza, hogy a belterjes mezőgazdasági művelés érdekében szükség van a kisbirtokra, mert a munkaerőt a kisbirtokon lehet legjobban értékesíteni. Nagy súlyt helyez épp ezért arra, hogy a mezőgazdasági munkások részére minél szélesebb körben lehetővé tétessék a birtokszerzés, minek a keresztül vitele elé azonban minden kötött birtok nehézséget gördít.

Az értekezlet második napja dr. GAAL JENŐ, igazgató elnöklete alatt *november 24-én* tartatott meg és *a telekkönyv és kataszter reformkérdéseivel* foglalkozott.

SEBESS DÉNES, kir. táblai elnök mint első előadó mindenk előtt a telekkönyvi jogintézmény hatását földbirtokjogunk fejlődésére, különösen a földtulajdon formáinak kialakulására vonatkozóan tette vizsgálat tárgyává. Rámutat arra a jelenségre, hogy a mi jogrendszerünkben a telekkönyvi jogrend túlságosan bomlasztó és individualisáló hatását a magánjog kapcsolatos rendelkezései nem ellensúlyozták. Az angol, német, svájci és osztrák legújabb törvényalkotások ismertetésével rámutat arra a tényre, hogy hazánkban az érvényben álló magánjogi szabályok míg egyrészt túlságos mértékben kötik le a földbirtok nagy részét, addig másrészt a szabad birtokot valóssággal mobilisálják. Igaz ugyan, hogy a kötött birtokrendszer bizonyos üzemállandóságot teremt, lehetővé teszi az iparszerű gazdasági üzemet s fokozhatja így a földbirtok produktivitását, ámde éppen ezen üzemállandóság nincsen biztosítva a kisbirtoknál és túlságos kiterjedésű területegységeket bástyáz körül a nagybirtoknál, még hozzá czélszerűtlen művelési és területi elhelyezkedésen is. Számos, az ország minden vidé-

kéről vett példával igazolja, hogy a 10-20 holdas kisbirtokos legtöbbször 20-30 dűllőben, 80-150 birtokrészleten gazdálkodik, mely birtokrészletek forgalma abnormális. Evenként közel 2,000.000 földbirtokrészlet változtatja gazdáját. A legutóbbi igazságügyministeri jelentés szerint egy év alatt 4,555.580 telekkönyvi beadvány érkezett. Ott a hol nagyobb a kötött birtok kiterjedése, a kisbirtok felaprózása is nagyobb mérvet ölt.

Földbirtokjogrendszerünk reformalkotásai tehát két irányban kell hogy mozogjanak:

A mozgósított és atomisait kisbirtokot stabilisaim, a megmervített latifundiumokat mobilisálni – ez a főcél. A magánjogi codificationál tehát megfontolandó jogalkotások lennének: a dologi elővásárlási jog a társtulajdonosok részére, az épületjog, a parcellaminimum, a járadéktartozás intézménye, a collectivtulajdon formája a közös erdő és legelőnél.

Viszont a kötött birtok, illetve a kötött tulajdon erőteljes védelmével szemben a bérleti jog reformja az első sürgős kötelessége a törvényhozásnak. Csak a bérlet lesz képes a latifundiális üzemegységeket kis üzemegységekké felparcellálni. A mai bérleti jog alapelvei, a bérleti jogviszony kötelmi jellege nem kedvez ez irányzatnak. Ahogy Angliában megteremtette a kötött-birtokrendszer a dologi bérleti jogot (lease hold), hazánkban, mint Európa másik specifikus nagybirtokrendszerű országában, a bérleti jognak is a dologiasítás felé kell fejlődnie. Hosszú bérleti szerződések teszik lehetővé az industrialisodást. A bérlőszövetkezetek lesznek képesek a mai káros közvetítő nagybérlői rendszert ellensúlyozni.

Foglalkozik továbbá a jelzáloghitel reformkérdéseivel; a német Grundschuld és angol certificat charge intézményének ismertetésével megállapítja, hogy ez intézmények éppen a földbirtok és termelésének állandóságát mozdítják elő.

Foglalkozik végül az új birtokrendezési eljárás kapcsán a betétszerkesztés reformkérdéseivel, reámutatván annak hiányaira. A betétszerkesztést mindenütt meg kell előznie az új jogszabályok szerinti végrehajtandó birtokrendezésnek, mert különben a költséges betétszerkesztési eljárás a rendezetlen, désolait földbirtokviszonyokat fixírozza, a melyeket különben is megváltoztat a megejtendő birtokrendezés.

Dr. FASCHING ANTAL ministeri főmérnök kifejti, hogy az országos kataszteri felmérés műszaki feladata, az egész ország területét, községről községre haladva úgy felmérni és térképezni, hogy minden egyes birtokosnak minden egyes földrészlete alakra, fekvésre és területre híven fel legyen tüntetve. Minthogy Magyarország egész területe 50,000.000 hold és holdanként átlag 3 koronába kerül a felmérés: mintegy 150,000.000 költséget megemésztő vállalkozás az ország *egyszeri felmérése*.

Ezen összegbe egyáltalában nincs betudva az időközi *változások* műszaki nyilvántartásának nagy költsége, amely minden megváltozott hold után 3 koronánál sokszorta nagyobb összegre tehető. Ezen egyszerű (de igen költséges) műszaki műveletnek az a körülmény adja meg a gyakorlati jelentőséget, hogy a törvény értelmében csak azon községekben készülhet *új földadómunkálat* és új (betételekből alakuló) telekkönyv, *amely községekre nézve ez a szabatos kataszteri felmérés és térképezés már megtörtént*. Észszerű eljárás volt ezt a kapcsolatot törvényhozásilag így megállapítani, mert hazánkban a legrendszerebb és legmegbízhatóbb földmérési művelet már 20-25 év óta ez a kataszteri felmérés. De végzetes mulasztás volt a törvényhozástól, hogy ugyanakkor a felmérésről magáról nem hozott törvényt. A kormányok, illetve egyes vezető tisztviselők belátására volt bízva, hol és mikor és mily munkaerővel végeztessék el ez a felmérés, tehát közvetve hol és mikor készülhet új földadó és új telekkönyvi munkálat: amire pedig országszerte oly égetően szükség volna. Ennek a mulasztásnak eredménye (és *csakis* ennek az eredménye), hogy mind ezideig az ország területének 71%-án még nem létesülhetett új földadó- és telekkönyvi munkálat.

A felmérés a mai munkaerővel a legjobb esetben *60-70 év múlva készülhet el*: tehát lesznek községek, amelyek a telekkönyvi törvény megalkotásától számított századik évben juthatnak csak új telekkönyvhöz! Növeli e bajt az a körülmény, hogy a felmérés ez idő szerint azt az elvet követi, hogy amely vármegye mérése meg van kezdve, az teljesen be is fejeztessék és így ha valamely község nem fekszik ily »megkezdett« megyében, az hiába kéri a pénzügyministertől a felmérést és a község hiába akarná ezt a munkát saját költségén megcsináltatni: az állam az ilyen mérést nem fogadja el.

Tarthatatlan állapotok ezek: feltétlenül meg kell adni a *módot bármely községnek arra, hogy amikor az új telekkönyv és új földadómunkálat szüksége be van igazolva*, az a község ezen a törvényben előírt munkálatokat meg is kaphassa.

Úgy az államháztartás, mint a közönség szempontjából a leghelyesebb megoldás volna:

- a) a község kérelmére állami bizottság megállapítja az új munkálatok szükséges voltát és egyszersmind azt is, váljon nem-e volna czélszerű egyben tagosítást is kezdeményezni a községben,
- b) jogosított magánföldmérő végezné a felmérést állami felügyelet alatt,
- c) az állam a költségeket előlegezi és kamattal visszaveszi 10 év alatt a községtől földadó módjára.

Az évi holdankinti részlet volna 32 fillér, ami nem teher

ott, a hol az új munkálatokra tényleg szükség van. Ily módon az állam a *felmérési tisztviselők létszámát is apaszthatja*, illetve a már kész munkálatok *rendszeres nyilvántartására* használhatja a meglevő munkaerő egy részét.

Egy másik, igen alapos és lehetőleg sürgős orvoslást igénylő berendezés az imént említett *nyilvántartás*. Ma tudniillik a törvényből folyó nyilvántartási eljárással a nagy gonddal és valóban jól megcsinált telekkönyvi térképet, (amely nélkül láb nélküli test az irott telekkönyv) ezt az értékes fundamentomot, rendszeresen szétmorzsolják, illetve elértéktelenítik. *A nyilvántartott telekkönyvi térképek egy nagy része műszakilag ma már értéktelen.*

Ugyanis ha valaki a telkét vagy birtokát fel akarja osztatni úgy, hogy ezen felosztás a telekkönyvben is érvényesíthessék, úgy *bárki, bármily képzettséggel* csinálhatja a kötelező vázrajzot, a vázrajzkészítő nem is tartozik aláírni a vázrajzot, nem szavatol senkinek esetleges hibáért: ilyen műszakilag általában értéktelen, megbízhatatlan rajzokmányok alapján hozza a bíróság a végzést és rajzoltatik be a megosztás a *»hiteles«* telekkönyvi térképbe oly tisztviselők által, akik a rajzolás elemeiben sem járatosak. Wekerle Sándor volt pénzügyminister egy 1906. évi képviselőházi beszédjében *»absurdum«*-nak nevezte ezt az eljárást, de ez az eljárás ma is fennáll.

Az 1909. év végéig *105.000* megosztásra hozott végzést a bíróság: legalább *1,000.000 új földrészlet került már ily ingatag, megbízhatatlan alapon a telekkönyvi térképbe*. Pedig az országnak alig $\frac{1}{3}$ -án kész az új telekkönyv, pedig alig hogy megindult a nyilvántartás.

Még félszegebb színben tűnik fel az állapot, ha megfontoljuk, hogy van még egy második, mondjuk *»nem törvényes«* telekkönyvi térkép is. Ennek a nyilvántartása költségesebb, mint a törvényes térkép nyilvántartása: ezzel szemben azonban ez a térkép *alig egy gondolatnyival* jobb a másiknál. Ezt tudniillik szakemberek tartják nyilván: de fájdalom csak kivételesen helyszíni mérések, rendszerint pedig ugyanazon rossz vázrajzok alapján, melyeket a telekkönyvi hatóság elintézett és azután megküldött a pénzügyi hatóságnak. Ezeket a térképeket a kataszteri felmérési felügyelőségek vezetik és a telekkönyvi hatóság akkor, amidőn az ő *»hiteles«*, nyilvántartott telekkönyvi térképe bajt okozott – *ezen térképhez folyamodik, erre hivatkozik*. Két telekkönyvi térkép lesz tehát hazánkban államköltségen, rossz vázrajzok alapján nyilvántartva, ami – enyhén szólva – képtelenség.

A segítés módját a szomszéd országokban megtalálhatjuk. Nemcsak Ausztriában és a német államokban, hanem *Horvátországban is csak egyetlen telekkönyvi térkép létezik,*

amelyet szakember tart nyilván oly vázrajzok alapján, melyeket esküt tett, jogosított magánföldmérők készítenek, teljesanyagi felelősség mellett a közönségnek. Minden ilyen vázrajzon a földmérő igazolja, hogy a rajzon feltüntetett állapotot a természetben kövekkel kitűzte és pontosan, számszerűen tényleg felmérte.

Németországban igen gyenge, mert gyorsan készült térképek alapján létesült az új telekkönyv, de ezen nyilvántartással ma a német telekkönyvi térkép már abszolút értékű. A mi mai rendszerünkkel pedig két jó, tökéletes térképet nagy költséggel elérték telenítünk. És temérdek az a drága határperlekedés, amit ez a szerencsétlen rendszer előidéz, és elő fog idézni a jövőben. A magyar törvényhozás már 30 évvel azelőtt utasította a kormányt a »felmérés- és nyilvántartás«-nak vonatkozó törvénytervezet benyújtására, ezen utasításnak érvényt szerezni, valóban aktuális intézkedésnek mondható.

GYÖRGY ENDRE volt földművelésügyi miniszter mindenekelőtt nagy sajnálatát fejezi ki azon, hogy a nagyon tanulságos és élvezetes első előadásnak éppen részletekben fontos concluzióit részleteiben nem hallhattuk. Nagyban és egészben teljesen egyezett a felolvasó által oly szabatosan kifejezett azon felfogással, hogy birtokpolitikánk helyes iránya csakis a nagyobb mobilizálás lehet a nagy birtoknál és nagyobb stabilizálás a kisbirtoknál.

Az első irány nem tartozván most ide, csak a másodikra reflektál. A telekkönyvi rendszer mai állapotában sok helyütt egyenes forrása a jogbizonytalanságnak. Idő előtt lett behozva. Anglia egész pár év előttig várt a registrális kötelező voltával; s ha a régi Domesday Book mellett lehetett biztos tulajdon, lehetett volna nálunk is várni a régi conscriptiók alapján.. Eseteket hoz fel, melyekben a telekkönyvi rendszer vitte be a demoralisatiót a falvakba, tényleg nem létező jogokat védve, a tényleg létezőket lerontva. Absurdum is oly telekkönyv, mely nem szavatol a birtoktestről. Hiszen a jelzálogrendszerben feltétlen szükségessé vált az azonossági bizonyítvány, mely sokszor lehetetlen, legtöbbszörre hasból csinált, gyakran demoralisáló.

A betétszerkesztés gyorsabb tempója s így e részben kataszteri felmérés is elemi szükség; azon helyeken azonban, ahol birtokrendezés folyik, főleg az új praktikus törvény uralma alatt, vagy ahol az előfeltételek közül kevés hiányzik, azonnal foganatosítandó. Vagy egész telekkönyvi rendszerünk csődjét meg kell nyíltan állapítanunk. Különös súlyt tulajdonít ő is azon új jogi viszonyoknak, a melyek kinőttek a régi kerektekből. Ilyenek a közös üzemek kérdései. Az erdőtörvény már megküzdött egy irányban ezzel a kérdéssel s azt a végrehajtók dicséretére vált szigorral életbe léptette az erdőszet terén,

természetesen specialis törvények segélyével; a közös legelőkre nézve most folyik a gyakorlati keresztülvitel. A régi úrbéres közönségek tulajdonának individualisálása, – a mely a belügyministerium ismert körrendelete óta vigan folyt, – a felvidéken nagyon sok község jóllétének lesz temetője; s igen helyes, ha most a másik ^irányban fognak neki vasmarokkal. Fél tőle, hogy hasonló tünetények állanak elő a délvidéki zadrugák individualisálása nyomában is.

Nem nagy barátja a korlátolt tulajdonnak és a bérlő és bérbeadó közti viszonyt nem szeretné az írlandi recipe szerint szabályozni, mert az megbőszülj a magát. Oly bérlő osztályra van szükség, amely ne egyszerű közvetítő legyen a tulajdonos és munkás közt, hanem munkás maga is. A romániai obste szövetkezetek rendszerére utal. Bérlő kartellek szivattyúzáván ott ki a tulajdonost és munkást, a törvényhozás szükségesnek találta a hitelszövetkezeti központ assistálása mellett leegyszerűbb módon, péld. egyszerű bérleti szerződésre való meghatalmazás alapján specialis törvényben rendezni az egész jogviszonyt. Közel hasonló ehhez a török rakif-kezelés.

Mindezek új formák, melyeket igényel a gyakorlati élet, ha jobban stabilisaim akarjuk nálunk a kisbirtokos osztályt, amely irányzattal teljesen egyezett a nagyon tanulságos előadásban.

ANTALFFY ANDOR pénzügyi főtanácsos, a dr. FASCHING ANTAL főmérnök előadásában érintett kérdésekkel kötelességszerűleg foglalkozván a feltárt bajok és vizzásságok fenforgását, a mielőbbi és helyes megoldásnak szükségességét maga is megállapítja. De kiemeli azt is, hogy e kérdések a kormányzatok előtt ismeretesek, s hogy az orvoslás iránt tárgyalások ismételten folytak. A megoldások azonban törvényhozási intézkedéseket is feltételeznek a bíróságoknál folyó eljárások szabályozására.

Birtokmegosztásoknak a *telekkönyvi hetetekben* és földadókataszterben kapcsolatos érvényesítését, megosztási térrajzok szerkesztését, az 1888. évi 3.834/ J. M. számú igazságügyministeri rendelet szabályozza. Ez a rendelet kivan megfelelő módosítást, kiegészítést. De mert az 1886. 'évi XXIX. t.-cikk 76. §-a e rendeletnek csak kiadására, a kiadott rendeletnek módosítására pedig már nem adott felhatalmazást: a módosításhoz újabb törvényes felhatalmazás szükséges. E meghatalmazás hiányán múlnak a helyesbítő intézkedések. A telekkönyvi térképet illetőleg pedig legczélszerűbb megoldás: *egyetlen* térkép vezetése kataszteri mérnök által a telekkönyvi hatóság székhelyén. Az illető *nyilvántartó kataszteri mérnök* a telekkönyvi hatóság székhelyén úgy a telekkönyvi hatóság, mint a földadókataszter ide vonatkozó műszaki teendőit ellátná, hivatalból tanácsadója lenne a közönségnek, kisebb

birtokokra nézve pedig (az államkincstárnak fizetendő minimális díjak ellenében) helyszíni teendőket is végezhetne.

Sajnos, körülményeinknél s talán leginkább szélesebb körű érdeklődés hiányánál fogva, mindez késik. Nézete szerint tehát a bajoknak széleskörű feltárása, a közérdeklődés ráirányítása, egyáltalán pedig a kérdésnek ébrentartása a szükséges közérdekű megoldást lényegesen előmozdíthatja.